

Proč z Avstrijo!

33 DNI DRŽAVE SHS

Kranj, 2018

Proč z Avstrijo!

33 DNI DRŽAVE SHS

2

Izdal: **Gorenjski muzej**, zanj: **mag. Marjana Žibert**, direktorica

Avtorici besedil: **Anja Poštrak**, **mag. Barbara Kalan**

Uvodno besedilo: **dr. Jože Dežman**

Oblikovanje: **Tjaša Štempihar**, **Studio okus, d. o. o.**

Jezikovni pregled: **Iza Lucija Korošec**

Fotografije: **Gorenjski muzej**, **Gornjesavski muzej Jesenice**, **Boštjan Gunčar**, **mag. Barbara Kalan**, **Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem**, **Narodna in univerzitetna knjižnica**, **Anja Poštrak**, **Zgodovinski arhiv Ljubljana (Ěnota za Gorenjsko Kranj)**, **internetni viri** (<http://www.encyclopediaofukraine.com>, <https://archive.org>, <https://commons.wikimedia.org>, <https://en.wikipedia.org>, https://sl.wikipedia.org/wiki/Slika:Big_four.jpg, <https://www.espreso.rs/vesti/drustvo/40418/na-predlog-ruskih-astronoma-mihajlo-pupin-dobija-svoju-planetu>)

Muzejski predmeti: **Gorenjski muzej**, **Gornjesavski muzej Jesenice**, **Majda Hafner**,

Mestna knjižnica Kranj, **Mišo Serajnik**, **Vojaški muzej Tabor Lokev**

Skeniranje: **mag. Barbara Kalan**, **Mateja Likozar**

Tisk: **Jagraf**, **Trboje**

Naklada: **300 izvodov**

Cena: **8,00 €**

Gorenjski muzej
Tomšičeva 42
4000 Kranj
www.gorenjski-muzej.si

Razstavo in katalog sta omogočila Mestna občina Kranj in ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Gorenjski pogledi 1918–2018	4
Proč z Avstrijo!: 33 dni Države SHS	6
Veličanstvo, prepozno je!: iz Avstrije v Jugoslavijo	8
Ustanovitev Narodnega sveta v Ljubljani in oblikovanje slovenske državnosti	10
Umik avstro-ogrske vojske čez ozemlje Države SHS	12
Ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov	15
Kako je bilo na Gorenjskem: praznik jugoslovanske svobode	18
Narodna vlada SHS v Ljubljani – prva slovenska nacionalna vlada	20
Gorenjci v Narodni vladi SHS	22
Josip vitez Pogačnik	22
Dr. Janko Brejc	23
Prelat Andrej Kalan	23
Dr. Pavel Pestotnik	24
Dr. Lovro Pogačnik	24
Dr. Ivan Tavčar	25
Dr. Karel Triller	26
Bolje se je sprijazniti z okupacijo, kot pa izzvati konflikt	27
Italijani na Gorenjskem: Zgornjesavska dolina, Bohinj in Sorica	29
Država SHS in boji za severno mejo na Gorenjskem	32
Prvi boji za severno mejo na Ljubelju	34
Boji za severno mejo na Karavankah	36
Povojno snovanje meja v Parizu	39
Jeseniški trikotnik	42
Mihajlo Pupin in njegova vloga na pariški mirovni konferenci	44
Dr. Ivan Krizostom Schwegel (Švegel)	45
Slovenski poraz na Koroškem in oblikovanje meja Kraljevine SHS	46
Prva slovenska znamka <i>verigar</i>	50
Sprememba denarnega sistema: krona je na »umoru«	52
Viri in literatura	54

Gorenjski pogledi 1918–2018

4

Med letoma 2014 in 2018 izstopajo spominski dogodki ob spominjanju na prvo svetovno vojno v slovenskem kulturnem prostoru tako po množičnosti kot po spreminjanju spominske pokrajine. Veseli smo, da je tudi Gorenjski muzej del te velike kulturne preнове. Gorenjski muzej je sodeloval pri postavitvi prve muzejske prezentacije prve svetovne vojne v Sloveniji. Leta 1989 sem v Muzeju Tomaža Godca s pokojnim Tomažem Budkovičem, Jankom Stuškom in drugimi člani Malega vojnega muzeja iz Bohinjske Bistrice, z arhitektom Markom Smrekarjem in drugimi sodelavci pomagal postaviti razstavo o dogajanjih na soški fronti in v Bohinju. Veseli smo, da je Občina Bohinj odkupila dragoceno zbirko Malega vojnega muzeja in smo jo lahko leta 2015 vključili v prenovljeno stalno razstavo o zgodovini Bohinja v Godčevi hiši.

Spominski cikel 2014–2018 smo v Gorenjskem muzeju začeli leta 2014 z razstavo in s katalogom *Mirno vojaki spite večno spanje: Gorenjska in Gorenjci 1914–1918*, ki ga je pripravila odlična projektna skupina. Temeljni dosežek tega projekta je bil (ob predstavitvi zgodovinskega razvoja, pokopališč in spomenikov žrtvam ter bibliografije) predvsem seznam gorenjskih žrtev prve svetovne vojne z več kot štiri tisoč imeni. Tako je Gorenjska dobila najbolj dopolnjen seznam žrtev med slovenskimi pokrajinami, čeprav ocenjujemo, da nekaj sto žrtev še ni popisanih.

Leta 2017 sta Barbara Kalan in Anja Poštrak z imenitno razstavo in s katalogom *V roki puškica, doma pa ljubica: leto 1917 na soški fronti in v zaledju Gorenjske* razširili vsebinsko zanimanje od vojaškega dogajanja tudi na strahovite posledice vojne in vsakdanjem življenju gorenjskega prebivalstva. Tudi ta projekt je s svojo vsebino,

z oblikovanjem in s sporočilom med kvalitetnejšimi dosežki slovenskega spominjanja na prvo svetovno vojno.

Leto 2018 poteka v soočanju s koncem prve svetovne vojne in njenimi posledicami, pa tudi v razmisleku, kaj smo dosegli in kako se s prvo svetovno vojno ukvarjati v prihodnje. Naj omenim, da Nemška zveza za oskrbo vojnih grobov na svoji spletni strani objavlja število padlih na današnji dan pred stotimi leti, pod številko pa se vrtijo imena nemških padlih. Danes, 1. avgusta 2018, ko pišem te vrstice, je na tej strani zabeleženo, da je na današnji dan pred stotimi leti padlo 819 poimensko znanih nemških vojakov. Po doslej zbranih podatkih je leta 1918 padlo več kot 300 Gorenjcev, nimamo pa natančnih datumov smrti, da bi se lahko tudi mi tako nazorno srečali z vojnim razdejanjem. Konec prve svetovne vojne je za sabo pustil drugačen svet, kot je bil na njenem začetku. Razpadli so avstro-ogrski, ruski in osmanski imperij. Na ruševinah prve vojne se začne porajati druga in prav ozemlja razpadlih imperijev so območja, kjer se množi nasilje. Tega se moramo zavedati zlasti, ko ocenjujemo slovenske težave z mejami po letu 1918, zmagoviti izhod iz druge svetovne vojne s pridobitvijo ozemlja, a tudi vstop v totalitarni stalinistični okvir. Poseben slovenski dosežek pa je izstop iz jugoslovanskega sode smodnika leta 1991 s kratko zmagovito vojno. A po stotih letih od konca prve svetovne vojne še vedno urejamo mejo s Hrvaško, ki poteka nekako po meji med habsburškim in ogrskim delom imperija.

Avstrijci že nekaj let pripravljajo državni projekt *100 let republike Avstrije*. V njem posebej opozarjajo na prelomne obletnice avstrijske zgodovine: 1848 – leto revolucije, 1918 – ustanovitev republike, 1938 – anšlus in novembrski

pogrom nad Judi, 1948 – mednarodne človekove pravice za republiko, 1968 – gibanje 1968. Tudi v Sloveniji se spominjamo teh osmic, le da leto 1938 pomeni tudi stopnjevan teror nad koroškimi Slovenci, da leta 1948 Jugoslavija s stalinističnim blokom zavrne splošno deklaracijo o človekovih pravicah, kot slovensko konstitutivno letnico pa dodajamo leto 1988, ko slovenski protikomunistični upor ob aferi JBTZ dozori v zahteve po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije.

Če za Avstrijo leto 1918 pomeni ustanovitev republike, se za Slovenijo takrat začnejo divji časi. Z Avstrijci se za meje borimo tudi z orožjem, slovenske meje so rezale velike sile tako, da je dobršen del narodnega telesa ostal izven Jugoslavije, pa tudi sama Jugoslavija je dala možnosti za neslučen razcvet slovenskega gospodarskega, kulturnega in drugega ustvarjanja, a ni uspela rešiti temeljnega problema, to je mednacionalnih napetosti med jugoslovanskimi narodi.

Ideološka redukcija zgodovinskega spomina po volji titoističnega režima je brisala dosežke vseh režimov pred sabo, da bi bil titoizem navidezni odrešenik vsega in vseh. V teh kampanjah izbriša je svojo zatemnitev doživela tudi prva slovenska Narodna vlada, pred njo pa tudi mnogi pomembni Slovenci in prebivalci Slovenije. V Gorenjskem muzeju smo leta 1996 z veliko razstavo in s katalogom vpeljali v slovenski javni spomin Janeza Bleiweisa, očeta naroda. V Republiki Sloveniji je potem v javni spomin z nekaj objavami vstopila tudi prva slovenska Narodna vlada, ki nastopi s koncem prve svetovne vojne. O njenem zgodovinskem pomenu in dosežkih bodo pričali tudi spominski dogodki 1918–2018 v Sloveniji. Drugi vsebinski poudarek z več dogajanja bo dan bojem za meje, zlasti vloga generala Rudolfa Maistra.

Z razstavo in s katalogom *Proč z Avstrijo!: 33 dni Države SHS* Barbara Kalan in Anja Poštrak umeščata Gorenjsko in Gorenjce v to prelomno obdobje. Bili so v središču dogajanja. Predsednik Narodne vlade je bil Josip Pogačnik, poverjenik za notranje zadeve Janko Brejc, poverjenik za poljedelstvo Andrej Kalan, poverjenik za promet Pavel Pestotnik, poverjenik za narodno obrambo Lovro Pogačnik, poverjenik za trgovino in industrijo dr. Karel Triller, poverjenik za prehrano pa Ivan Tavčar. Torej je bilo šest Gorenjcev med trinajstimi člani prve Narodne vlade. Njihove biografije kar kličejo po tem, da se bomo še spraševali, kakšni ljudje so to bili in kaj se je z njimi dogajalo po koncu delovanja v Narodni vladi.

Prav tako je zanimiv izbor tem z Gorenjske, ki izstopajo v prelomnem času. Pomembni so bili borci za meje, od Maistrovih do diplomatskih, med katerimi izstopata Mihajlo Pupin in Ivan Švegel. Lahko se vprašamo, kako to, da so na Bledu postavili zahvalni spomenik Pupinu, ker je posredoval, da je jeseniški trikotnik pripadel Jugoslaviji, za to nič manj zaslužnega domačina Ivana Švegla pa so pustili v pozabi. Švegel, poslanec in minister v prvi Jugoslaviji ter upornik proti nacionalsocialistom, je po zaplembi graščine Vilsonija v Grimščah zadnja leta svojega življenja preživel v graščinskem hlevu, domačini so ga klicali konzul. Vojaški del spopadov za severno mejo na Gorenjskem prav tako dobiva svoj zaslužen prostor.

Ob zapisanem lahko sklenemo, da je Gorenjski muzej več kot obogatil slovenska spominska leta 2014–2018, Barbari Kalan in Anji Poštrak pa lahko samo zaželimo, da bi uspešno nadgradili dosedanje odlične dosežke.

dr. Jože Dežman

Proč z Avstrijo! 33 dni Države SHS

6

11. 11. 1918 ob 11. uri so se končno ustavila vsa bojevanja. Po skoraj petih letih je prišel tako težko pričakovani konec prve svetovne vojne. Konec, ki je bil za Slovence hkrati tudi nov začetek. Država SHS je nastala kot posledica političnega razpada avstro-ogrške monarhije in je obstajala natanko 33 dni, od 29. oktobra do 1. decembra 1918. Začetek je predstavljal prve poskuse državnosti, ki niso bistveno vplivali na splošno razpoloženje med ljudmi. Slovenci, ki so bili tisočletje vpeti v nemški politični in kulturni prostor, so se s težavo prilagajali novonastalemu položaju.

Prestolnica nove države pa je bil še bolj oddaljeni Zagreb. Vzdušje je bilo kljub koncu vojne tesnobno. Ljudje so čakali na vrnitev vojakov in beguncev, hkrati pa razmišljali, če se bodo sploh vrnili. Mnogi so v begunstvu ali ujetništvu umrli zaradi mraza, lakote, trpinčenja in bolezni. Tisti, ki so se kljub vsemu uspeli vrniti, pa so bili ranjeni, bolni, utrujeni in naveličani vojne. V domovino so se vojaki iz ujetništev vračali še dolga leta po vojni. Nekatere so medtem že razglasili za mrtve.

ŽIVELA DRŽAVA SHS!

Zanimiva je anekdota o profesorju zgodovine na kranjski gimnaziji, ki so ga dijaki pogosto opazovali, kako hodi po produ ob Savi in se uči nove zgodovine. Do leta 1918 so namreč profesorji zgodovine poučevali o habsburški zgodovini, ko pa je nastala nova država, je bilo treba tudi v Kranju poučevati drugačno zgodovino, južnoslovansko, in pripovedovati o sv. Savu, Nemanjićih, Štefanu Prvovenčanem, carju Dušanu Silnem ...

Resda smo Slovenci sami začeli odločati o vprašanjih neodvisnosti in suverenosti ter dobili prvo samostojno in demokratično narodno vlado, ki je samostojno vodila politično, vojaško, družbeno in gospodarsko življenje. A Narodni svet in Narodna vlada sta bila v Ljubljani, stran od ljudstva, politika je bila zelo neenotna in lastnih interesov skorajda nismo mogli uveljavljati.

Eden takih je bil npr. Kranjčan Metod Mohor, katerega ime je bilo že vklesano na spomeniku padlim. O svojih vojnih izkušnjah niso želeli govoriti. Če pa so že spregovorili, jim mnogi niti niso verjeli. Veliko je bilo psihičnih bolezni, marsikatero zunanje in tudi notranje rane se niso nikoli zacelile. Preko našega ozemlja je novembra 1918 potekal tudi umik avstro-ogrskih vojakov z italijanske fronte, zato so ustanovili Narodne straže, da bi vzdrževale red in mir.

Po mnogih krajih je začela razsajati španska gripa, ena najhujših bolezni v zgodovini človeštva. Ljudje so bolehalo eden za drugim, izumrle so cele rodbine. Na mrtvaških odrih je ležalo po pet mrličev hkrati, krst niso uspeli dostavljati pravočasno, umirali so mladi in stari.

31. oktobra 1918 je uredništvo časopisa *Kurent* izdalo parte za Avstrijo. Osmrtnico so kot samostojni listek prodajali dijaki po Ljubljani in tako nabrali 8.209,04 kron za Narodni svet. Znesek so izročili manifestacijskemu odboru v Ljubljani. (Hrani Gornjesavski muzej Jesenice)

Dokončno je ljudi potrla še misel na krivične meje in tudi tisti, ki so še verjeli, da se obeta nov, boljši svet, so počasi izgubljali upanje. Bili so materialno osiromašeni zaradi izgube premoženja v prvi vojni in menjave valute iz krone v dinar. Gospodarsko je bila dežela izčrpana, pomanjkanje hrane pa še vedno velik problem. Praznovanja ob razglasitvi nastanka Države SHS, ki so bila po vseh večjih krajih, tudi na Gorenjskem, so le za trenutek preusmerila misli od vsakdanjih težav.

Konec vojne je pomenil tudi začetek urejanja Evrope in s tem naših meja, kar je vznemirjalo Italijo zaradi njenih ozemeljskih teženj. V bojih za severno mejo so bili prvi streli sproženi na Ljubelju. Zavezniške države niso priznale Države SHS, kljub prizadevanjem za mednarodno priznanje in uresničevanju vseh temeljnih načel, ki so potrebni za obstoj države. Na pariško mirovno konferenco smo šli skupaj z jugoslovansko delegacijo, ki ji urejanje naših meja ni bila prednostna naloga. Združene države Amerike s predsednikom Woodrowom Wilsonom na čelu sploh niso vedele, kdo so Slovenci. Na pariški mirovni konferenci pa so večinoma štele zveze, ugled in znanje angleščine. Imenom, ki se pojavijo v besedilu, sva poskušali dati obraze, zato je v katalogu veliko portretov. Na tak

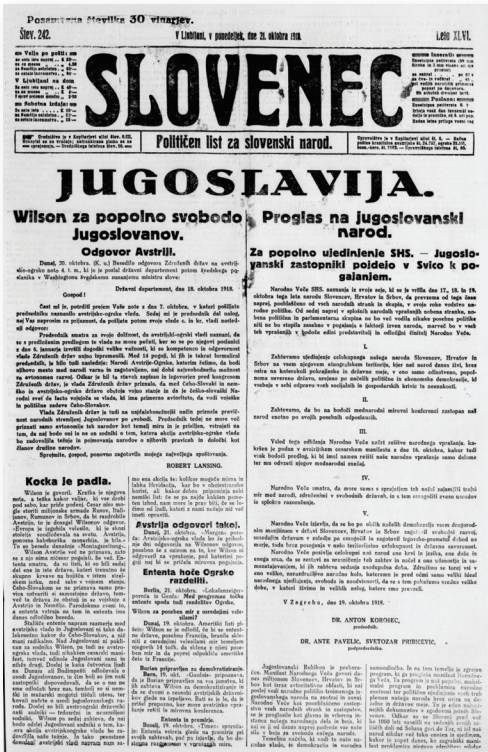
način sva si tudi sami lažje predstavljali osebe, ki so krojile našo usodo. Mrk pogled italijanskega zunanjega ministra Sydneyja Sonnina že na daleč kaže, kako bi naredil vse, da Jugoslavija ne dobi jeseniškega trikotnika, resen je obraz Josipa viteza Pogačnika, ki razmišlja o delu v Narodni vladi SHS ali pa zamišljeni Mihajlo Pupin, ki tuhta, kako bi lahko Slovencem priskočil na pomoč.

Ko sva začeli na glas razmišljati o Državi SHS, sva ugotovili, da ljudje ne vejo skoraj nič o tej kratki, vseeno pa pomembni politični tvorbi. Po prvotnem zatrjevanju, da so se o vidovdanski ustavi podrobno učili v šoli, in najinemu medklicu, da verjetno mislijo na Kraljevino SHS, so priznali, da Države SHS nimajo v spominu. To naju je tudi spodbudilo k pripravi razstave in kataloga. Kjer je bilo le mogoče, sva dogodke in osebe umestili v okvir Gorenjske.

Naj vas parole, ki so odmevale ob razglasitvi Države SHS, pospremijo k ogledu razstave in branju kataloga. Živela Država SHS! Čestitamo ti ob 100. obletnici tvojega nastanka.

Veličanstvo, prepozno je! iz Avstrije v Jugoslavijo

8

Neposredno po objavi manifesta cesarja Karla je Narodno vijeće na seji, ki je potekala med 17. in 19. oktobrom 1918 v Zagrebu, v posebnem razglasu poudarilo, da prevzema vodenje celotne narodne politike habsburških Jugoslovanov, da zavrača manifest in da zahteva samoodločbo Slovencev, Hrvatov in Srbov ter vzpostavitev enotne in popolnoma samostojne države. (Slovenec, 21. 10. 1918, št. 242, str. 1)

Razpadanje avstrijske oblasti je na Slovenskem potekalo vzporedno z nastajanjem slovenske državnosti. 14. septembra 1918 je avstro-ogrsko vlada antanti poslala mirovno noto, v kateri je predlagala, da bi se srečali delegati vseh vojskujočih se držav in dosegli neobvezen sporazum, ki bi Evropo odvrnil od nadaljevanja vojne. Deset dni kasneje so se v Zagrebu sestali predstavniki najvišjih političnih organizacij in strank Slovencev, Hrvatov in Srbov v monarhiji. Sprejeli so izjavo o mirovni noti avstro-ogrsko vlade in v njej poudarili svojo odločenost, da dosežejo narodnopolitično osvoboditev habsburških Jugoslovanov.

Po sprejetju izjave so slovenski, hrvaški in srbski politiki nadaljevali akcijo za uresničitev svobodne samoodločbe narodov. 1. oktobra 1918 je bila zdajnja seja avstrijskega državnega zbora v njegovi zgodovini, 2. oktobra pa je predsednik SLS dr. Anton Korošec v kronskem svetu na Dunaju prebral besedilo izjave oziroma t. i. program neodvisne države narodov jugoslovanskih dežel. Medtem tudi balkanske fronte ni bilo več in ker je vojaško-politični položaj tudi na drugih frontah za Avstro-Ogrsko postajal vse bolj neugoden, je cesar Karel 4. oktobra 1918 Združenim državam Amerike ponudil mir in prosil ameriškega predsednika Wilsona za mirovno posredovanje. Avstro-ogrsko vlada je za mir zaprosila na podlagi štirinajstih Wilsonovih točk, ki so slonele na ohranitvi monarhije, za Slovence in Hrvatse pa so predvidevale le uveljavitev avtonomije. Cesar Karel je upal, da jugoslovansko vprašanje ne bo dobilo mednarodnega značaja, zato je 16. oktobra 1918 tudi izdal manifest *Mojim zvestim avstrijskim narodom!*

6. oktobra 1918 so se v Zagrebu sestali odposlanci Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Slovenije, Trsta, Istre,

Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Ogrske ter ustanovili Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov – vrhovno politično predstavništvo vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov, njegov predsednik pa je bil dr. Anton Korošec. Narodno vijeće je na seji med 17. in 19. oktobrom 1918 v Zagrebu sprejelo *Razglas o narodni samoodločbi Slovencev, Hrvatov in Srbov* nasproti Avstro-Ogrski in zavrnilo cesarjev manifest. Prva politična posledica ustanovitve Narodnega

Dr. Anton Korošec je po smrti dr. Janeza Evangelista Kreka prevzel vodilno vlogo v prizadevanjih za zedinjenje jugoslovanskega naroda. V času deklaracijskega gibanja je v namen zbiranja podpisov za majniško deklaracijo obiskal tudi Narodno čitalnico v Kranju. (Gorenjski muzeji)

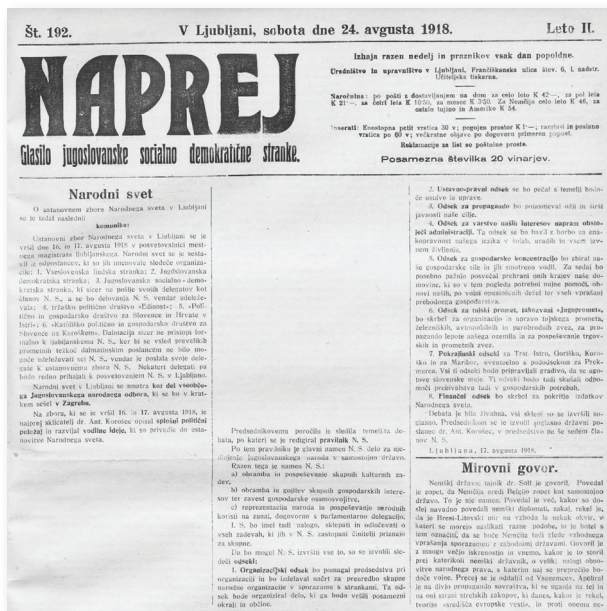
REŠITEV LJUDSTVA JE SLOVAN!

vijeća na Slovenskem je bila resolucija kranjskega deželnega odbora, sprejeta 22. oktobra 1918, ki je na predlog deželnega glavarja Ivana Šušteršiča pozdravila razglas Narodnega vijeća. Deželni odbor je izjavil, da se ne čuti več pristojnega za opravljanje političnih zadev, zato bo do izročitve svojih nalog novi legitimni oblasti opravljal le še tekoče zadeve. Kljub temu je Narodni svet v Ljubljani Ivana Šušteršiča 24. oktobra 1918 odstavil. 28. oktobra 1918 je avstro-ogrska vlada priznala svoj vojaški poraz, narodom Avstro-Ogrske pa pravico do samoodločbe. S tem so se habsburški Jugoslovani ločili od monarhije. Formalno pa se je to zgodilo 29. oktobra 1918, ko je hrvaški sabor v Zagrebu na podlagi pravice do samoodločbe pretrgal vse državnopravne odnose med Kraljevino Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo na eni strani ter Kraljevino Ogrsko in avstrijsko monarhijo na drugi strani. Sprejel je tudi izjavo, da Hrvaška s Slavonijo, z Dalmacijo in Reko vstopa v novo Državo SHS in da Narodnemu vijeću v tej državi priznava vrhovno oblast. 29. oktobra 1918 so habsburško monarhijo na velikem narodnem shodu v Ljubljani zapustili tudi Slovenci. Tako je prenehala obstajati Avstro-Ogrska.

Cesarjev manifest je obstajal v okviru dualizma in je Slovincem zapiral pot v samostojno državo izven habsburške monarhije. (Slovenec, 18. 10. 1918, št. 240, str. 1)

Ustanovitev Narodnega sveta v Ljubljani in oblikovanje slovenske državnosti

Komunike o ustanovitvenem zboru Narodnega sveta v Ljubljani 16. in 17. avgusta 1918. V časniku *Naprej* so cenzurirali zapis o samoodločbi naroda in o »združevanju troimenega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno veliko državo Jugoslavijo«.
(*Naprej*, 24. 8. 1918, št. 192, str. 1)

Pomemben mejnik pri združevanju Slovencev, Hrvatov in Srbov v skupno državo predstavlja majniška deklaracija. Jugoslovanski poslanski klub na Dunaju je 30. maja 1917 v majniški deklaraciji postavil zahtevo po združitvi Slovencev, Hrvatov in Srbov v skupno državo v okviru habsburške monarhije, kar pa je vlada na Dunaju odločno odklanjala. Akcijo dr. Antona Korošča so podprle slovenske žene in mladina z zbiranjem podpisov v vseh slovenskih pokrajinah. Zbrane podpise so dr. Korošču slovesno izročili 25. marca 1918 v Ljubljani.

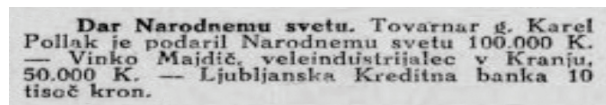
Prpriave za ustanovitev samostojne države Slovencev, Hrvatov in Srbov so spet stekle poleti 1918. V jugoslovanskih deželah habsburške monarhije so začeli nastajati vzporedni organi državne moči. Prvi je bil 17. avgusta 1918 ustanovljen Narodni svet v Ljubljani, z namenom vzpostavitve povsem samostojne, zunaj avstro-ogrške monarhije oblikovane države habsburških Jugoslovancev. Narodni svet je sestavljalo 40 članov, ki so jih imenovala politične stranke in društva: Slovenska ljudska stranka (SLS), Jugoslovanska demokratična stranka (JDS), Jugoslovanska socialnodemokratična stranka (JSDS), tržaško politično društvo *Edinost*, istrsko Politično in gospodarsko društvo za Slovence in Hrvate ter koroško Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence. Za predsednika Narodnega sveta je bil izvoljen načelnik SLS dr. Anton Korošec. Narodni svet je že ob svojem nastanku zahteval, da se za vse v monarhiji živeče Slovence, Hrvatov in Srbe ustanovi t. i. Narodni odbor (to je bilo pozneje Narodno vijeće SHS v Zagrebu), v katerem bodo zastopani vsi politični dejavniki, ki si prizadevajo za samostojno jugoslovansko državo.

Dr. Korošec je 21. septembra 1918 izdal *Apel narodu*, v katerem je poudaril, da mora Narodni svet podpirati ves narod, tako moralno kot gmotno in da je dolžnost naroda, da si naloži narodni davek. Podoben poziv je dr. Korošec 30. septembra 1918 naslovil še na zaupnike SLS in JDS po sodnih okrajih na Gorenjskem, Dolenjskem, Notranjskem, Štajerskem, Goriškem, Koroškem in v ljubljanski okolici. Na Gorenjskem je bil poziv poslan zaupnikom SLS v Kranj, Škofjo Loko, Radovljico, Kamnik, Tržič in na Jesenice; zaupnikom JDS pa v Kranj, Tržič, Škofjo Loko, Bohinjsko Bistrico, Domžale, Mengeš, na Jesenice in Bled.

ŽIVELA SVOBODA IN DEMOKRACIJA!

Dr. Anton Korošec, predsednik Narodnega sveta v Ljubljani, razglednica. (Gorenjski muzej)

Poziv dr. Antona Korošca za narodni davek je imel opazen odziv. (*Domoljub*, 7. 11. 1918, št. 45, str. 465)

V okviru Narodnega sveta se je izoblikovalo 8 različnih odsekov, ki so reševali tedaj najbolj aktualna vprašanja za politično osamosvojitve slovenskega naroda: organizacijski odsek, ustavnopravni odsek, odsek za propagando, odsek za varstvo slovenskih interesov nasproti obstoječi administraciji, odsek za gospodarsko koncentracijo, odsek za tujski promet, finančni odsek in pokrajinski odseki za Trst, Istro, Goriško, Koroško in Maribor. Na sejah Narodnega sveta v Ljubljani so razpravljali o pripravah za ustanovitev skupne države, oblikovanju slovenskih meja, sodelovanju s Hrvati v Dalmaciji, ukrepah za varovanje miru v Trstu, Prekmurju, na Štajerskem in Koroškem. Narodni svet je izvrševal vrhovno oblast s pomočjo okrajnih glavarstev in občin. V vseh uradih so bili zaposleni samo Slovenci, tuji uslužbenci so se deloma sami umaknili, deloma pa so bili odpuščeni. Tako je oblast postopoma in mirno prehajala v slovenske roke.

Po vseh pomembnejših krajih in okrajih po Sloveniji je bilo na poziv Narodnega sveta v Ljubljani ustanovljeno še okrog 130 krajevnih odborov Narodnega sveta. Na območju Gorenjske so bili krajevni odbori narodnega sveta ustanovljeni med drugim v Kranju (člani so bili Ciril Pirc, dekan Anton Koblar, dr. Janez Marn, dr. Tomaž Klinar in Franc Šemrov), Trziču, Sorici, Stari Loki, Radovljici, Bohinju, Domžalah, Kamniku in na Jesenicah (člani so bili dr. Francišek Kogoj, Lovro Humer, Egidij Šifrer, Franc Bertoncej, Janez Krivc, Maks Žen, Jože Pintar, Anton Zugwitz, Franc Gabrijel in Filip Rotar).

Narodni svet v Ljubljani je deloval do 30. aprila 1919, ko se je razpustil, saj je večina njegovih članov prevzela politične dolžnosti v Kraljevini SHS.

Umik avstro-ogrsko vojske čez ozemlje Države SHS

12

Ena izmed prvih nalog, ki je čakala Narodno vlado SHS v Ljubljani, je bil umik avstro-ogrskih vojakov z italijanske fronte čez slovensko ozemlje. 2. novembra 1918 je v Ljubljano prispel podpolkovnik Milan Ulmanky, ki ga je Narodno vijeće imenovalo za načelnika generalnega štaba II. vojnega okrožja v Ljubljani. Naslednji dan je na sejo Narodne vlade SHS v Ljubljano nepričakovano prišel tudi avstrijski general Maximilian Csicseric, odposlanec generalpolkovnika Wenzla von Wurma, ki naj bi pripravil vse potrebno za premestitev Wurmovega poveljstva iz Tilmenta v Ljubljano.

Poveljstvo naj bi iz Ljubljane skrbelo za umik avstro-ogrsko vojske z bojišča ob reki Piavi. Narodna vlada SHS se je z nastanitvijo Wurmovega poveljstva v Ljubljani strinjala, vendar je odločila, da bo imel vodstvo nad umikom podpolkovnik Ulmanky.

Poverjenik za notranje zadeve dr. Janko Brejc je na seji Narodne vlade SHS 6. novembra 1918 predlagal, naj se »okrajnim glavarstvom dajo navodila, kako se pospeši prehod armade skozi našo deželo in zabrani plenjenje bodisi od strani našega prebivalstva, bodisi od strani

Poziv predsednika Narodnega sveta v Ljubljani dr. Korošca, naj se na Slovenskem po mestih, trgih in vaseh ustanovijo Narodne straže. Vsako ustanovitev Narodnih straž je bilo potrebno naznaniti osrednjemu odboru za Narodno obrano v Ljubljani. (Domovina, 5. 11. 1918, št. 37, str. 3)

Oglas Narodnega Sveta.

Narodno Vijeće SHS, v Zagrebu je pozvalo vse pristaše strank, da se strnejo po vseh mestih, trgih, vaseh in selih v

Odbore Narodnega Vjeća.

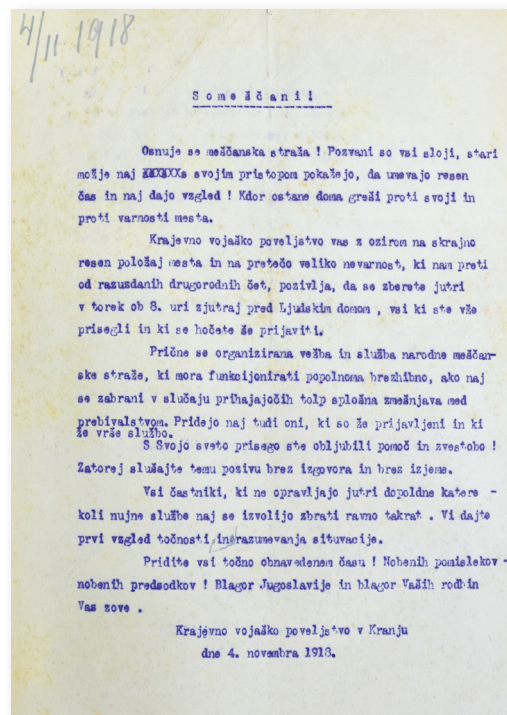
Z ozirom na ta poziv opozarja Narodni svet v Ljubljani, gospode župane na določbo § 56. občinskega reda, ki pravi, da je ena najpoglavitejših dolžnosti župana, da skrbi za krajno policijo, to je, da skrbi za javni mir in red v občini. Deželne komisije so začetkom vojske pozvale župane, da izpolnijo to svojo dolžnost glede javnega varstva.

Pozivljamo gospode župane:

1. da ustanovijo odbore Narodnega Vjeća, ki bodo tvorili prostovoljno javno stražo. Orožne liste dobijo gospodi župani na okrajnem glavarstvu zastoni;
2. v slučaju skupnega napada od strani klatežev ali v slučaju političnih izgrediv je treba klicati pomoči pri sosednjih občinah, oziroma naj se to nemudoma javi Narodnemu Svetu v Ljubljano, ki bo poskrbel za pravočasno pomoč.

Prosimo gospode župane, da blagovoljijo sporočiti Narodnemu Svetu v Ljubljani, kaj soukrenili za vzdržavanje javnega miru, posebno da sporočijo, koliko mož so izvolili v odbor Narodnega Vjeća.

Za Narodni Svet:
dr. Anton Korošec, l. r.,
predsednik.

Krajno vojaško poveljstvo v Kranju je 4. novembra 1918 pozvalo prostovoljce, naj se vključijo v Narodno stražo in izpolnijo svojo dolžnost do domovine. (SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1431).

Častniki obrambnega in orožniškega poveljstva v Radovljici.

(Hrani Koroška osrednja knjižnica
dr. Franca Sušnika Ravne na
Koroškem, signatura: FOT 3331)

tujega vojaštva«. O prehrani umikajočih čet je razpravljala tudi Narodna vlada SHS in poverjenik za prehrano dr. Ivan Tavčar je menil, da bi organizacijo prehranjevanja morala prevzeti okrajna glavarstva in občine. Poverjeništvu za narodno obrambo je s posebno naredbo 9. novembra 1918 ustanovilo centralni urad Narodne obrambe, katerega naloga je bila »enotno organizirati vso brambo po deželi, skrbeti za oborožitev, izvežbanje in prehrano mož in častnikov«. V vsaki občini so bile pod okriljem krajevnih Narodnih svetov organizirane Narodne straže, oddelki prostovoljcev, ki so vzdrževali red in mir v okrajih ter razoroževali avstrijsko vojaštvo. Na Gorenjskem so bile Narodne straže ustanovljene na primer v Kranju, Radovljici, Bohinjski Bistrici, Tržiču, Kropi, Domžalah, na Bledu in Jesenicah.

**Zdravnik
dr. Frančišek
Kogoj je bil
organizator
Narodne
straže na
Jesenicah.**

(Fototeka
Gornjesavskega
muzeja Jesenice)

Umik avstro-ogrške vojske preko slovenskega ozemlja naj bi potekal na črti Gorica – Škofja Loka – Smlednik in po železnici z Jesenic, zlasti s Koroške in Tirolske. Kranjska narodna straža je svoje delo opravljala predvsem na železniški postaji, mimo katere je v času od 1. do 15. novembra 1918 potekal umik vojaštva. Čim bolj varno prepeljati preko slovenskega ozemlja med 250.000 in 300.000 vojakov ter 50.000 konjev in jih pri tem nahraniti ter razorožiti, je bila težka preizkušnja tako za Narodno vlado SHS kot za poverjeništvu za obrambo. Morali so paziti na varnost vojakov kot tudi civilistov. Največjo nevarnost pri prehodu vojaštva je predstavljala predvsem njegova neorganiziranost, nepripravljenost na razorožitev, razpadla vojaška oskrba, splošno pomanjkanje osnovnih potrebščin in napeti odnosi med različnimi narodnostmi, ki so še nedavno živele v skupni avstro-ogrski monarhiji, zdaj pa so si postale nasprotnice. Zaradi varnosti in hitrejšega premika vojaštva je poverjeništvu za promet sklenilo ustaviti ves redni potniški in tovorni promet, poveljstvo II. vojnega okrožja pa je odredilo preskrbo vračajočih se enot in določilo oskrbovalne postaje vzdolž cest. Prehranjevalne postaje za umikajoče se vojake so bile organizirane na železniških postajah v Bohinjski Bistrici, na Bledu in Jesenicah, v Lescah, Kranjski Gori in Podnartu. Te postaje bi si morale same priskrbeti hrano pri okoliških posestnikih, vendar je oskrba kuhinj na ta način potekala samo na začetku.

Kasneje so se kuhinje oskrbovale skoraj izključno z rekviriranim vojaškim blagom, predvsem s konji, ki jih je bilo takrat na Slovenskem ogromno.

14. novembra 1918 je generalpolkovnik Wurm na seji Narodne vlade SHS v Ljubljani poročal, da je preko ozemlja Države SHS odpeljal zadnji večji transport avstro-ogrskih vojakov. Za umikajočo avstro-ogrsko armado pa se je počasi premikala italijanska vojska, ki je želela pridobiti del opreme in oborožitve nekdanje avstro-ogrške vojske. Zato je v določene slovenske kraje poslala posebne komisije, t. i. demarkacijske komisije, ki naj bi skrbele za dosledno izvrševanje točk premirja, ki je v veljavo stopilo 4. novembra 1918 ob 15. uri. Taka demarkacijska komisija je pod vodstvom poveljnika Castellija prišla v Postojno. Predsednik Narodne vlade Josip Pogačnik in člana vlade dr. Karel Triller ter Josip Petejan so protestirali proti zasedanju slovenskega ozemlja. Castelli ju je zavrnil z besedami, da je njegova zadolžitev le umikajoče se vojaštvo, ki

bi moralo na demarkacijski črti upoštevati naslednje omejitve: vse topništvo, težko orožje in strelivo ostane na demarkacijski črti, pehota sme obdržati samo puške in strojnice, vsa živina mora ostati na demarkacijski črti, razen tiste, ki je potrebna za prehrano vojaštva, vsa ostala nepotrebna vojaška oprema mora ostati na demarkacijski črti, od zaledne opreme sme vsaka stotnija vzeti samo tri vozove. Toda to so bile samo točke na papirju, saj je bil pravi namen italijanske komisije verjetno popolna razorožitev avstro-ogrškega vojaštva.

Ko je nevarnost pred umikajočo se vojsko v glavnem minila, je Narodna vlada SHS sporazumno z Narodnim svetom v Ljubljani odredila razpustitev vseh Narodnih straž do 20. novembra 1918. Velike škode umikajoče se avstro-ogrsko vojaštvo ni povzročilo, hkrati pa je oborožitev in vojaška oprema, ki je bila vojaštvu odvzeta, omogočila dobro opremljanje vojaških enot nastajajoče slovenske vojske.

Razpust Narodnih straž.

Narodne straže na Kranjskem so izvršile v polni meri svojo dolžnost. Velika nevarnost pred razkrajajočo se soško armado je minula in predvsem imamo se zahvaliti delovanju narodnih straž, da se je prehod le-te preko Kranjske izvršil v lepem redu in brez posebne škode prebivalstvu in deželi.

Otresli smo se s pomočjo narodnih svetov in od njih organiziranih straž tujega jarma in vpostavili lastno narodno vlado.

Nastopiti morajo zopet normalne razmere in vso javno varnost prevzeti ima v polnem obsegu Narodna vlada SHS v Ljubljani po svojih organih. Zato je Narodna vlada sporazumno z Narodnim svetom v Ljubljani sklenila, da se najkasneje do 20. novembra 1918 razpuste vse narodne straže oziroma narodne obrane.

Narodna vlada pa sedaj nujno rabi za vpoklicano vojaštvo, katero se pri svojih kadrih rekrutira, in za oborožitev koroških in štajerskih Slovencev orožja in municije, ker namerava s pomočjo orožništva in organiziranega vojaštva skrbeti za varnost domovine, življenje in last posameznika in za notranji red in mir po deželi. Zato je treba, da se vse vojaško orožje in strelivo izroči Narodni vladi.

Vsakega državljana in tudi dosedanje člana narodne straže dolžnost je torej, da odda vse orožje, predvsem puške in municijo takoj pri najbližji orožniški postaji in jih stavi tako Narodni vladi v korist domovine na razpolago.

V Ljubljani, dne 14. novembra 1918.

Josip Pogačnik l. r.
predsednik Narodne vlade.

Dr. Lovro Pogačnik l. r.
poverjenik za narodno obrambo.

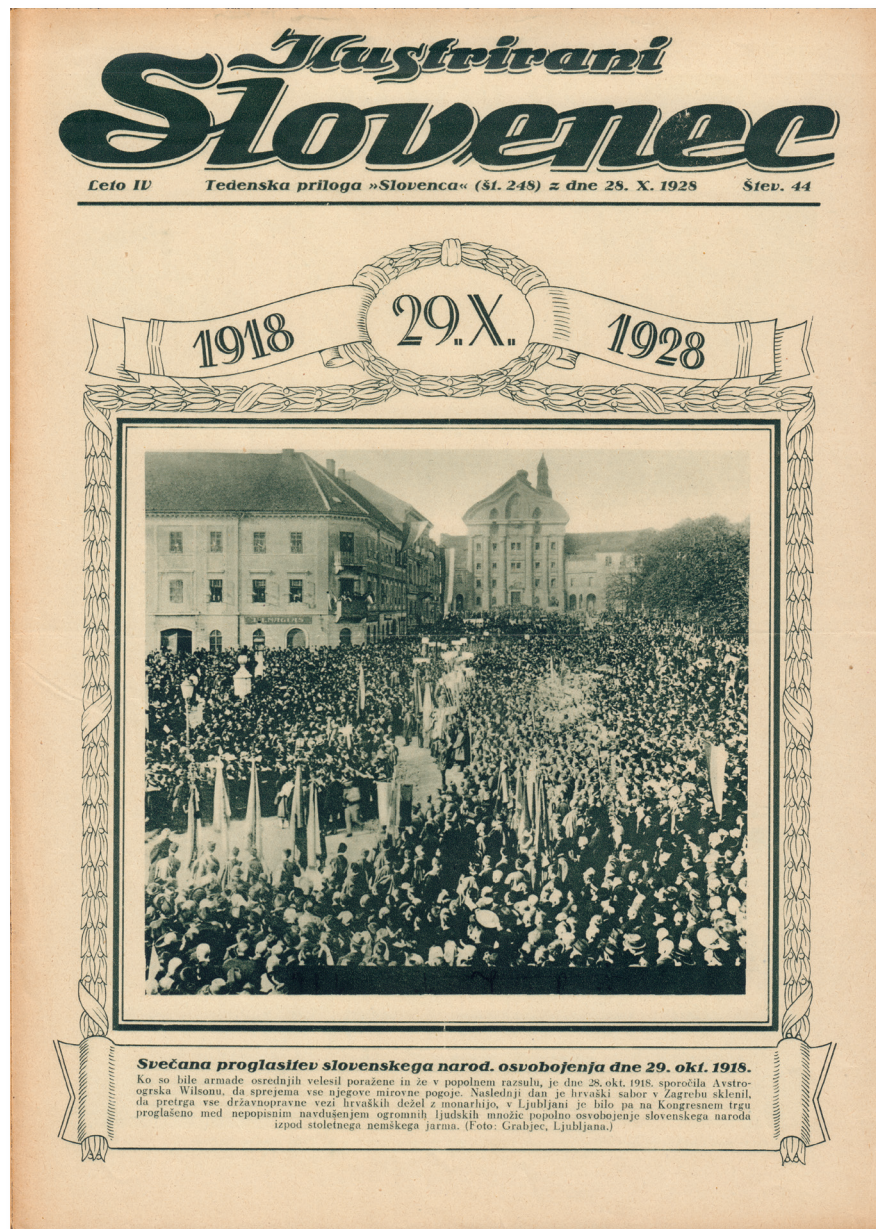
Ko so bile 20. novembra Narodne straže razpuščene, je poverjenik za narodno obrambo dr. Pogačnik odredil, da morajo vsi državljani in bivši člani Narodnih straž vse orožje in strelivo izročiti najbližji orožniški postaji.

(Slovenec, 14. 11. 1918, št. 262, str. 1)

**NAŠI
VOJAKI
DOMOV!**

Ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov

15

Manifestacija na t. i. dan svobode, ko je bila 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani razglašena Država SHS. (Ilustrirani Slovenec, tedenska priloga Slovenca, 28. 10. 1928, str. 1)

Avstro-ogrška kokarda s trakcem v barvah slovenske trobojnice, 1918.

(Foto Boštjan Gunčar; last Srečko Rože, Vojaški muzej Tabor Lokev)

Državnopravne vezi med slovenskimi deželami in avstro-ogrsko monarhijo so bile pretrgane na veliki narodni manifestaciji, ki je potekala 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani. Tega dne je bila v Zagrebu in Ljubljani hkrati razglašena ustanovitev neodvisne in samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov – Države SHS. Shoda v Ljubljani se je udeležilo več kot 30.000 ljudi, 200 slovenskih častnikov in vojakov ter vsi vodilni slovenski politični predstavniki, ki so bili tedaj v Ljubljani: med njimi v odsotnosti dr. Korošca predsedujoči Narodnega sveta dr. Ivan Hribar, predstavnik Jugoslovanskega kluba in SLS dr. Lovro Pogačnik, namestnik kranjskega deželnega glavarja dr. Karel Triller, predstavnik JSDS Josip Kopač, ljubljanski župan in načelnik JDS dr. Ivan Tavčar ter ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. Slavnostni govornik dr. Hribar je zbrane nagovoril kot državljane in državljanke svobodne Jugoslavije in pozdravil rojstvo nove države Jugoslavije.

Za novo državo se je opredelilo tudi slovensko vojaštvo, kar ni bilo zgolj manifestativnega pomena. 29. oktobra 1918 so bili v Ljubljani še vedno nastanjeni 1. dopolnilni bataljon tirolskih strelcev, 1. madžarski jurišni bataljon in 1. črnovojniški stražni bataljon št. 45; le v zadnjem so bili slovenski častniki in vojaki. Ob razglasitvi Države SHS so slovenski častniki, ki so se tedaj nahajali v Ljubljani, prelomili prisego, dano avstrijskemu cesarju ter s sabljo v roki slovesno izjavili svojo zvestobo Jugoslaviji in Narodnemu vijeću v Zagrebu. S prisego slovenskega vojaštva ob narodni manifestaciji 29. oktobra 1918 v Ljubljani je nastopil tisti prelomni trenutek, ko sta se iz jugoslovanskega gibanja na Slovenskem rodili slovenska državnost in samostojna Država SHS.

O množični manifestaciji v Ljubljani 29. oktobra 1918 so na prvih straneh navdušeno poročali slovenski časopisi *Slovenec*, *Slovenski narod* in *Naprej*.

Toda s slovesno razglasitvijo Države SHS avstrijska oblast še ni bila odpravljena. To se je zgodilo v naslednjih dveh dneh. Časovna zamuda je nastala zato, ker sta še vedno obstajala kranjska deželna vlada, ki jo je vodil deželni predsednik grof Henrik Attems in štacijsko poveljstvo in temu podrejeni

Na praznovanju v Ljubljani je nastopil nadporočnik dr. Mihajlo Rostohar in v svojem imenu ter v imenu prisotnih slovenskih častnikov nekdanje avstro-ogrške monarhije prisegel vdanost in zvestobo Jugoslaviji. Njegov nastop ni bil predviden in je bil spontano dejanje. (NUK)

SLOVENEK, SRB, HRVAT, ZA UVJEK BRAT I BRAT!

Lastavica Države SHS, ki se je lahko pripela na oblačilo – simbol nove države. (Foto Boštjan Gunčar; last Srečko Rože, Vojaški muzej Tabor Lokev)

madžarski asistenčni bataljon. Tudi orožništvo je bilo še pod poveljstvom deželne vlade. Zato je na pobudo slovenskih častnikov in vojakov Narodni svet v Ljubljani 31. oktobra 1918 odstavil in interniral nekaj nemških uradnikov na izpostavljenih položajih, npr. policijskega ravnatelja grofa Karla Künigla in predsednika deželnega sodišča Adolfa pl. Elsnerja. Že 30. oktobra 1918 je posebni revolucijski odbor slovenskih rezervnih častnikov s pomočjo dela moštva 53. hrvaškega polka, ki je tedaj potoval skozi Ljubljano, pa tudi ob pomoči osvobojenih ruskih in srbskih vojnih ujetnikov, razorožil madžarsko posadko na Kodeljevem. Nato je zasedel še železniško postajo in 31. oktobra 1918 je slovensko vojaštvo prevzelo še ljubljansko mestno poveljstvo, železniško poveljstvo, skladišče streliva in kolodvor v Zalogu. 1. novembra 1918 se je pred Narodnimi sveti v Zagrebu in Ljubljani moral umakniti tudi Borojević. Slovensko vojaštvo je ob nastajanju Države SHS v pravnem pogledu utemeljilo slovensko samoodločbo, v vojaškem pa obvarovalo državno osamosvojitve slovenskega naroda.

Država SHS je uresničevala vsa temeljna načela, ki jih zahteva mednarodno pravo za nastanek in obstoj držav: ozemlje, prebivalstvo, organizirano lastno oblast, ki je neodvisna od oblasti drugih držav in sposobnost imeti zunanje odnose z drugimi državami. Država SHS je imela svoje državno ozemlje, ki je

obsegalo današnjo Slovenijo, Hrvaško s Slavonijo, z Istro in Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino; od jugoslovanskih dežel iz habsburške monarhije vanjo niso bili vključeni Prekmurje, Medžimurje, Bačka, Baranja in Banat. Imela je tudi svoje prebivalstvo in lastno organizirano oblast v obliki Narodnega vijeća v Zagrebu in pokrajinskih organov oblasti. Narodno vijeće je 31. oktobra 1918 obvestilo vlade zavezniških držav, da je bila ustanovljena Država SHS, nato pa je predsedstvo Narodnega vijeća 3. novembra 1918 zaprosilo zavezniške vlade, da priznajo samostojno Državo SHS. Prizadevanja za uradno mednarodno priznanje Države SHS niso bila uspešna vse do konca njenega obstoja, čeprav so jo individualno mednarodno priznale Nemška Avstrija, Kraljevina Srbija in Madžarska demokratična republika.

Slovenci so znotraj posebne države tako dosegli lastno nacionalno državnost in povsem samostojno odločali o svojem političnem, gospodarskem, kulturnem, nacionalnem in državnem življenju. Zadnje dejanje samoodločbe slovenskega naroda se je zgodilo 31. oktobra 1918, ko je bila ustanovljena Narodna vlada SHS v Ljubljani, prva svobodno in demokratično oblikovana slovenska vlada. Država SHS je obstajala od 29. oktobra do 1. decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev – Kraljevino SHS.

Kako je bilo na Gorenjskem: praznik jugoslovanske svobode

18

Leta 1918 je Fanika Jugovic v svoj dnevnik zapisala: *»29. oktobra smo imeli v Kranju narodni praznik Jugoslavije. Tudi šolska mladina se je udeležila sprevoda po mestu. Začelo se je v Zvezdi in končalo tudi tam. Hiše so bile v jugoslovanskih zastavah, v slov., hrv. in srbskih. Videti je bilo tudi mnogo amerških zastav. Govorili so najprej Ciril Pirc in potem naš kapelan dr. Tomaž Klinar, oba prav lepo in zmerno. Aranžer je bil Janko Sajovic.«* Kranjčani so se 29. oktobra 1918 zbrali na Mestnem trgu in prisluhnili govorniku na balkonu nekdanje Florianove hiše. (Gorenjski muzej)

Poleg velike narodne manifestacije, ki je 29. oktobra 1918 potekala v Ljubljani, so bila podobna praznovanja organizirana tudi po drugih večjih krajih v slovenskem delu Države SHS. V pričakovanju manifestacij ob razglasitvi Države SHS so po slovenskih mestih sneli dvojezične napise na uradih, kolodvorih in trgovinah, ali pa so jih kar pomazali s črnilom. Avstrijskih črno-žoltih zastav se ni smelo več izobešati.

Praznovanja zedinjenja jugoslovanskih narodov v skupno državo so potekala tudi na Gorenjskem, med drugim v Kranju, Radovljici, Bohinjski Bistrici, Kropi, Kamniku, Domžalah, na Bledu in Jesenicah. Vsepovsod je vladalo nepopisno navdušenje. Čeprav so se ljudje slovesnosti udeleževali v velikem številu, do nemirov ni prihajalo. Na ulicah in trgih so igrale godbe, zbori so peli narodne pesmi, praznovanja so se začela s himno Države SHS *Lepa naša domovina*. Po mestih in krajih

Razglasitev Države SHS so 29. oktobra 1918 praznovali tudi v Radovljici. (Gorenjski muzej)

so bile razobešene narodne zastave – slovenske, hrvaške in srbske, zaprte so bile vse gostilne in trgovine ter tovarne, na ulicah in trgih so bili v proslavljanju narodnega praznika združeni duhovniki, učitelji,

Narodna proslava.

NARODNI PRAZNIK NA BOHINJSKI BISTRICI.

Tudi tu smo praznovali 29. oktobra t. l. narodni praznik. Na predvečer tega dne je na lepo razglednem griču nad vasjo zopet po dolžih letih zatajevanja zaplamtel prvi kres. Pred občinskim domom se je zbralo nad 100 ljudi. S himno »Lijepa naša domovino« se je otvoril sprevid z baklami, z njimi, z narodnimi zastavami in Množica je skoro narasla nad 1000 ljudi — vsa vas — in navdušeno slavilo našim voditeljem, osvoboditeljem in lepih bodočnosti troedinega ljudstva. Ljudstvo je priredilo javno samo od sebe, nepozvano hod se je vršil na zelo slovesno. Pri kresu, kjer so pevel zapel kaj pomenljivih pesmi, se je našel. Manifestacije so vzdržali disciplinno in dokazali svojo umevanje. V terek so bile nove obešene narodne zastave in zagostil in trgovine.

Časopisni vesti o praznovanju ustanovitve Države SHS na Jesenicah in v Bohinjski Bistrici.

(Slovenski narod, 31. 10. 1918, str. 3 in 4. 11. 1918, str. 4)

Hinko Smrekar: Ujedinjeni Jugoslaveni.

(Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

VELIKANSKE MANIFESTACIJE NA JESENICAH.

V terek 29. t. m. se je vršil tudi na Jesenicah velikanski manifestacijski obhod v proslavo Jugoslavije. Ob 9. uri dopoldne so se zbrale tisočglave množice pred kolodvorom. Predsednik krajevnega odbora Narodnega Vijeća opozori med velikanskim navdušenim množico. Za njim sta govorila še dva govornika. Vmes je izbrala xodba kat. društva narodne himne. Spremljalo jo je močno petje ljudstva. Razvil se je imponzant obhod. Na čelu jezdce, kolesarji, godba, Sokoli. Orli in sokolski naraščaj v kroju, dekleta v narodnih nošah, pevci, organizirano delavstvo J. S. D. S., S. L. S., in J. D. S. ter silne množice ljudstva. Piščo cenjeno 5000 oseb. Sprevid je šel čez Jesenice na Savo do konca občine ter se vrnil nazaj pred kolodvor. Po končanem govoru in med petjem ter igranjem narodnih himen, se je občinstvo mirno in hitro razšlo. Na vsakega je napravilo velikanski utis. Vse Jesenice in Sava v narodnih zastavah in zastavicah, v zelenju in slavalokih. Počivalo je vse delo. Ves čas je vladal vzoren red kljub izzivanju vojaške oblasti s strojnimi puškami!! Narod se zaveda sedanjosti! Ne pusti se zapeljati! Na dan — Slovan!

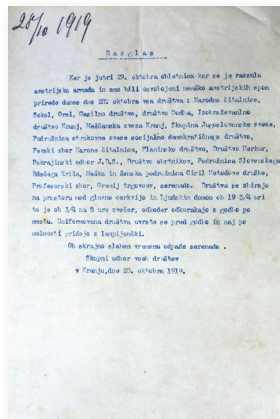

adreso Narodnega vijeća in odgovor regenta Aleksandra. Praznovanje ni bilo več tako spontano in navdušeno kot dober mesec prej in veliko pove tudi razmišljanje domžalskega župnika Franca Bernika, ki je ob koncu leta 1918 v Kroniki župnije Domžale zapisal: »Pravijo, da nam je to leto mir prineslo! Pa kakšen mir je to, ko se ravno v teh dneh fantje naši zopet kličejo k vojakom! Novo državo, novo domovino nam je prineslo to leto! Pa kje so njene meje? Na Koroškem divja hud boj prav v teh dneh! In velik, najlepši del naše zemlje ima zaseden Lah! Bo li sam zapustil te kraje? Ali ga bo treba s silo pregnati? Kaj bo z našimi ujetniki na Laškem? Kaj bo sploh iz vseh teh strašnih prevratov na vseh straneh? Lepe reči zares nam je prinesla »svobodna Jugoslavija«!

uradniki, župani in odborniki, kmetje in obrtniki, mlado in staro. Praznovanju so se pridružila tudi dekleta in fantje v narodnih nošah ter pripadniki Orlov in Sokolov. Gorenjci so »31. oktobra še legli k počitku kot Avstrijci, 1. novembra pa so vstali kot svobodni državljani Države SHS.«

Država SHS je obstajala le 33 dni. 1. decembra 1918 se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta dan je bil proglašen za vsakoletni narodni praznik »ujedinjenja jugoslovanskega naroda«, ki pa je leta 1918 zaradi »prometnih težav« potekal 14. in 15. decembra. Ljubljanski knezoškof Jeglič je odredil, da naj na dan praznika župniki namesto pridige vernikom preberejo

DELAVEC, KMET, MEŠČAN UŽIVA NAJ SVOBODE DAN!

Ob praznovanju 1. obletnice Države SHS so kranjska društva 29. oktobra 1919 priredila serenado. (SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1499)

V Ljudskem domu v Kranju so 15. decembra 1918, na dan narodnega praznika, uprizorili zgodovinsko dramo Miklova Zala.

(SI_ZAL_KRA/0102, Zbirka: Plakati Gorenjska)

Narodna vlada SHS v Ljubljani – prva slovenska nacionalna vlada

20

Člani Narodne vlade SHS v Ljubljani.

(Ilustrirani Slovenec, tedenska priloga Slovenca, 28. 10. 1928, št. 44, str. 3)

V EDINOSTI JE NAŠA MOČ!

Narodni svet v Ljubljani je na svoji seji 31. oktobra 1918 »na podlagi soglasnega sklepa načelstev strank imenoval narodno vlado za slovenski del Jugoslovanske države«. Še istega dne je oblikovanje Narodne vlade SHS v Ljubljani formalno potrdilo tudi Narodno vijeće v Zagrebu.

Prvo slovensko nacionalno vlado so sestavljali

predstavniki vseh tedanjih slovenskih političnih strank: katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS), liberalne Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) in Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS). Narodna vlada SHS, v kateri so bili z izjemo poverjenišva za zunanje zadeve združeni vsi naredbodajni, izvršni in upravni organi državne oblasti, je imela dvanajst upravnih oddelkov oziroma poverjeništev:

1. poverjenišтво za notranje zadeve
(vodil ga je predstavnik SLS dr. Janko Brejc),
2. poverjenišтво za prehrano
(vodil ga je predstavnik JDS dr. Ivan Tavčar),
3. poverjenišтво za uk in bogočastje
(vodil ga je predstavnik SLS dr. Karel Verstovšek),
4. poverjenišтво za pravosodje
(vodil ga je predstavnik JDS dr. Vladimir Ravnihar),
5. poverjenišтво za socialno skrbstvo
(vodil ga je predstavnik JSDS Anton Kristan),
6. poverjenišтво za finance
(vodil ga je predstavnik JDS dr. Vekoslav Kukovec),
7. poverjenišтво za promet
(vodil ga je predstavnik JDS dr. Pavel Pestotnik),
8. poverjenišтво za industrijo in trgovino
(vodil ga je predstavnik JDS dr. Karel Triller),
9. poverjenišтво za javna dela in obrt
(vodil ga je predstavnik SLS inž. Vladimir Remec),
10. poverjenišтво za poljedelstvo
(vodil ga je predstavnik SLS prelat Andrej Kalan),
11. poverjenišтво za narodno obrambo
(vodil ga je predstavnik SLS dr. Lovro Pogačnik),
12. poverjenišтво za zdravstvo
(vodil ga je predstavnik SLS dr. Anton Breclj).

Najmočnejša stranka v Narodni vladi SHS je bila SLS, saj je v njej imela šest predstavnikov, sledili pa sta ji JDS s petimi in JSDS z enim predstavnikom. Predsednik je postal Josip vitez Pogačnik, za svoje delo je bil odgovoren Narodnemu vijeću v Zagrebu. Narodna vlada SHS se je na svoji prvi seji sestala 1. novembra 1918. Na tej seji je Pogačnik skupaj s poverjenikoma dr. Brejcem in dr. Trillerjem kranjskemu deželnemu glavarju grofu Attemsju sporočil, da je avstrijske uprave konec in da je upravo dežele Kranjske ter celotne Slovenije prevzela Narodna vlada SHS. Naredbe, odloke in sklepe je Narodna vlada SHS v Ljubljani in kasneje Deželna vlada za Slovenijo objavljala v *Uradnem listu Narodne vlade SHS v Ljubljani*. Z oblikovanjem Narodne vlade SHS je Slovenija dobila svojo lastno državno oblast, medtem ko si je Narodno vijeće kot vrhovni organ oblasti v Državi SHS pridržalo le vodenje zunanjih in vojaških zadev ter odločanje o pravici do pomilostitve, razveljavljanja zakonov in imenovanja višjih uradnikov. To razdelitev pristojnosti je Narodna vlada SHS kmalu presešla, saj je pričela posegati tudi na področje mednarodnih odnosov, v Sloveniji pa je samostojno vodila tudi vse vojaške zadeve.

Prvi razglas Narodne vlade SHS v Ljubljani je državljanom nove države naznanil imenovanje članov vlade.

(Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 4. 11. 1918, št. 1, str. 1)

Narodna vlada SHS se je v novi državi morala spopasti tudi z reševanjem valutnega vprašanja. Določila je, da ostane v veljavi dotedanje plačilno sredstvo krona, bankam pa je prepovedala izvoz vrednot in na ta način preprečila odtok denarja s slovenskega ozemlja. Da bi preprečili uvoz avstro-ogrskih bankovcev iz Avstrije, je v januarju 1919 veljala prepoved vseh oblik denarnega prometa preko meje, kakor tudi vnos gotovine. Tihotapljenje avstro-ogrskih bankovcev je bilo dokaj donosno zaradi različne vrednosti kron v Državi SHS in izven nje. Žigovanje avstro-ogrskih bankovcev v Državi SHS pa ni dalo pričakovanega uspeha in Narodna vlada SHS valutnega vprašanja v času svojega delovanja ni uspela rešiti. Šele 25. novembra 1919 je osrednja vlada objavila *Pravilnik glede postopanja o priliki kolkovanja kron* in za pričetek žigovanja bankovcev v Sloveniji določila 30. november 1919. Kolkovani bankovci so bili v obtoku vse do uvedbe dinarja kot denarne enote v Kraljevini SHS.

Ena izmed najpomembnejših naredb, ki jih je Narodna vlada SHS sprejela v kratkem času svojega delovanja, je bila *Naredba celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani*. Bila je pravni akt z najvišjo pravno močjo, kar je pomenilo, da je Narodna vlada SHS utemeljila načela novonastalega družbenega in političnega življenja v Sloveniji tako, kot se sicer uravnavajo z ustavo. Po nastanku Kraljevine SHS Slovenija svoje, v Državi SHS dosežene državnopravne samostojnosti, ni ohranila.

Gorenjci v Narodni vladi SHS

22

Narodna vlada SHS je bila sestavljena iz dvanajstih poverjeništev, kar polovico pa so jih vodili Gorenjci. Tudi predsednik prve samostojne in demokratično oblikovane slovenske narodne vlade je bil Gorenjec.

To kaže na kontinuiteto, ki so jo gorenjski politiki nadaljevali še iz obdobja avstrijskega državnega zbora in kranjskega deželnega zbora.

Josip vitez Pogačnik

* 19. oktober 1866, Podnart –

† 18. avgust 1932, Podnart

Josip Pogačnik je kmalu dejavno stopil v politično življenje na Kranjskem. Leta 1897 je na listi Katoliške narodne stranke (kasnejše SLS) prvič kandidiral na volitvah v avstrijski državni zbor in bil izvoljen v kmečki kuriji na območju celotne Gorenjske. Leta 1901 je bil izvoljen tudi za poslanca v kranjskem deželnem zboru. Decembra 1908 je bil izvoljen za enega izmed podpredsednikov državnega zbora in na tem mestu je ostal do razpada avstro-ogrske monarhije. V avstrijskem državnem zboru je vodil pomemben odbor za vojsko in obrambo ter se ob sprejemanju novih vojaških zakonov izkazal s političnimi veščinami. Za zasluge mu je bil leta 1912 podeljen viteški naslov, postal je Josip vitez Pogačnik.

V SLS so mu bili najbližji dr. Janez Evangelist Krek, Fran Šuklje, dr. Anton Korošec in dr. Lovro Pogačnik. Leta 1917 je bil med podpisniki majniške deklaracije in ko je v Jugoslovanskem klubu prišlo do nasprotja med dr. Krekom in dr. Korošcem na eni strani ter dr. Šušteršičem na drugi strani, se je Pogačnik postavil na Krekovo stran. Po zlomu avstro-ogrske monarhije je Josip vitez Pogačnik v novi Državi SHS postal

**Josip vitez
Pogačnik,
predsednik
Narodne
vlade SHS
v Ljubljani.**
(NUK)

predsednik Narodne vlade SHS v Ljubljani, saj je užival naklonjenost obeh največjih političnih taborov. Njegove povezave z avstrijskimi vojaškimi krogi so prispevale k reševanju težav ob umiku avstro-ogrske vojske s soške fronte in k lažjemu urejanju skupnih zadev z Avstrijo. Kot predsednik Narodne vlade SHS pa se je ukvarjal tudi z zunanjimi zadevami, predvsem z vprašanjem meje na Koroškem.

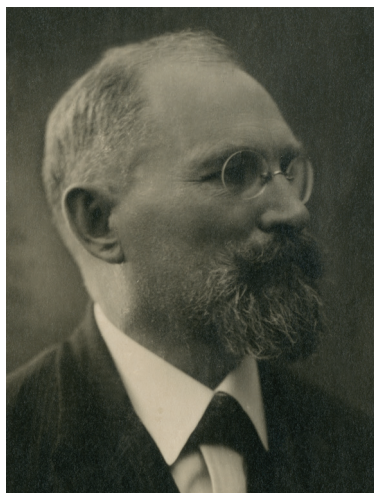
Josip vitez Pogačnik je bil po razpustitvi Narodne vlade SHS marca 1919 imenovan za veleposlanika Kraljevine SHS v Avstriji na Dunaju, to funkcijo pa je opravljal do novembra 1919. Po letu 1920 se je povsem umaknil iz političnega življenja.

Dr. Janko Brejc

* 18. november 1869, Brezje pri Tržiču – † 6. april 1934, Ljubljana

Dr. Janko Brejc je bil eden izmed vodilnih politikov Katoliške narodne stranke, poznejše SLS. V javno politično življenje je vstopil kmalu po končanem študiju prava na Dunaju. Leta 1901 je bil v okraju Kranj–Škofja Loka izvoljen v kranjski deželni zbor, vendar je mandat leta 1903 odložil zaradi spora z dr. Ivanom Šušteršičem in se preselil v Celovec, kjer je deloval kot odvetnik. Na Koroškem je moderniziral Koroško slovensko stranko in jo vključil v Vseslovensko ljudsko stranko. S prizadevanji za enakopravnost Slovencev na Koroškem se je zameril avstrijskim oblastem, ki so ga takoj na začetku prve svetovne vojne za nekaj časa zaprle.

Dr. Brejc je bil eden izmed voditeljev deklaracijskega gibanja na Koroškem. V Narodni vladi SHS v Ljubljani je bil poverjenik za notranje zadeve. Ko so na seji Narodne vlade SHS 21. novembra 1918 obravnavali predlog dalmatinske vlade o takojšnjem združenju s Srbijo, je Brejc predlogu nasprotoval, češ da gre za diktaturo regenta Aleksandra. Uspešen je bil tudi s predlogom, naj orožništvo v celoti podredijo poverjeništvu za notranje zadeve. Bil je odločilna

Dr. Janko Brejc,
poverjenik za
notranje zadeve
v Narodni vladi
SHS v Ljubljani.
(NUK)

avtoriteta za politiko v zvezi s koroškim vprašanjem. Že na prvi seji Narodne vlade SHS 1. novembra 1918 je predlagal imenovanje komisarja za Koroško in na to mesto je vlada imenovala Franca Smodeja.

Dr. Brejc je bil v delegaciji Narodnega vijeća, ki se je konec novembra 1918 s srbsko vlado pogajala o zedinjenju in pri proglatitvi Kraljevine SHS 1. decembra 1918. Regent Aleksander ga je 20. januarja 1919 imenoval za predsednika Deželne vlade za Slovenijo in to funkcijo je s presledki opravljal do 14. decembra 1920. Po slovenskem neuspehu na koroškem plebiscitu se je umaknil iz politike.

Prelat Andrej Kalan

* 2. december 1858, Pevno pri Stari Loki – † 3. junij 1933, Ljubljana

Andrej Kalan je v politično življenje v avstro-ogrski monarhiji vstopil kot kaplan v Trnovem med letoma 1886 in 1890. Leta 1888 je na njegovo pobudo začel izhajati časnik *Domoljub*, najprej kot priloga *Slovincu*, katerega urednik je bil 11 let. Leta 1895 je bil skupaj z Otonom Detelo v kmečkih občinah volilnega okraja Kranj–Tržič–Loka izvoljen v kranjski deželni zbor. Leta 1900 na deželnozborskih volitvah ni več kandidiral, saj je postal ravnatelj Marijanišča in se za več let umaknil iz političnega življenja. Ljubljanski knezoškof Jeglič ga je leta 1907 predlagal za stolnega dekana in leta 1917 za stolnega

Prelat Andrej Kalan,
poverjenik za
poljedelstvo
v Narodni
vladi SHS
v Ljubljani.
(NUK)

prošta, vendar je dunajska vlada zaradi njegove radikalne narodne usmeritve oba predloga zavrnila. Na slovensko politično prizorišče se je vrnil leta 1917, ko je podpisal izjavo za majniško deklaracijo. Ob prelomu v katoliški Slovenski ljudski stranki je podprl dr. Janeza Evangelista Kreka proti dr. Ivanu Šušteršiču. Državnozborska poslanca dr. Šušteršič in Fran Jaklič sta izstopila iz Jugoslovanskega kluba v dunajski državni zbornici.

Dr. Šušteršič je razglasil razdružitev stranke in opozicija je izvolila začasen izvršilni odbor s Kalanom na čelu.

Leta 1919 je bil imenovan za stolnega prošta in generalnega vikarja. V Narodni vladi SHS v Ljubljani je vodil poverjeništvo za poljedelstvo in ta oddelek je do pomladi 1920 vodil tudi v poznejši Deželni vladi za Slovenijo v Kraljevini SHS.

Dr. Pavel Pestotnik

* 10. januar 1879, Kostanj –

† 2. avgust 1955, Denver, Kolorado, ZDA

Dr. Pavel Pestotnik je bil leta 1907 pobudnik ustanovitve Društva Sokol I. Ljubljana, današnjega Športnega društva Tabor. Med letoma 1910 in 1914 je urejal in izdajal *Sokolski vestnik*, leta 1909 pa je bil tudi med pobudniki ustanovitve sokolske župe Ljubljana I. Politično se je udejstvoval od leta 1910 dalje, in sicer v Narodno napredni stranki. Od leta 1918 je bil član vodstva Jugoslovanske demokratske stranke (JDS). V Narodni vladi SHS v Ljubljani je vodil poverjeništvo za promet, v letih 1919 in 1920 je bil poslanec JDS v Začasnem narodnem predstavništvu Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Izmed prvih ukrepov, ki jih je na področju prometne politike sprejela Narodna vlada SHS, sta bili zapori

Dr. Pavel Pestotnik, poverjenik za promet v Narodni vladi SHS v Ljubljani. (NUK)

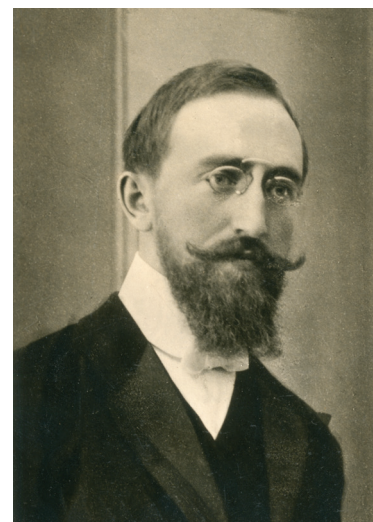
zasebnega tovarnega prometa in civilnega železniškega prometa. Prepoved je veljala do konca novembra 1918. Že 4. novembra 1918 pa je poverjeništvo za promet začasno prepovedalo tudi privatne brzozavke in telefonske pogovore v kraje izven Države SHS ter za uradni jezik v prometu določilo slovenski jezik.

Dr. Lovro Pogačnik

* 16. avgust 1880, Kamna Gorica –

† 5. oktober 1919, Ljubljana)

Dr. Lovro Pogačnik je bil pristaš dr. Janeza Evangelista Kreka in se je že od leta 1907 dalje posvečal delu v Slovenski krščanski socialni zvezi. Leta 1914 je kot najmlajši državni poslanec prišel v dunajski parlament, kjer je leta 1917 vzbudil pozornost v svoji polemiki z nemškimi koroškimi poslancem Jakobom Lutschounigom. Ob prelomu v katoliški Slovenski ljudski stranki novembra 1917 se je uprl dr. Ivanu

Dr. Lovro Pogačnik, poverjenik za narodno obrambo v Narodni vladi SHS v Ljubljani. (NUK)

Šušteršiču in se pridružil prelatu Andreju Kalanu. V gibanju za majniško deklaracijo v letih 1917 in 1918 se je na številnih shodih zavzemal za politično osvoboditev Slovencev izpod habsburške monarhije in narodno zedinjenje. V Narodni vladi SHS v Ljubljani je prevzel poverjenišvo za narodno obrambo. Med pomembnejšimi predlogi v času vodenja poverjenišva za narodno obrambo je Lovro Pogačnik 30. novembra 1918 predlagal vpoklic letnikov med 1895 in 1899 ter odpustitev starejših letnikov. Njegov poziv za mobilizacijo je pri nekaterih članih Narodne vlade SHS naletel na nasprotovanje, toda na koncu je Pogačnik s svojim predlogom prodr. Že prej,

5. novembra 1918, je Narodna vlada SHS na Pogačnikov predlog sprejela uredbo o vojaškem sodišču s sedežem v Ljubljani. Sodišče je bilo pristojno za vse vojaštvo na ozemlju Slovenije v okviru Države SHS, razen vojakov antantnih sil. Eden izmed ukrepov, ki je zagotovo imel pozitiven odmev, pa je bila naredba o prehrani oficirjev, ki jo je Pogačnik izdal v začetku decembra 1918. Z njo je odpravil sistem različne hrane za oficirje in vojake.

Pogačnik je bil februarja 1919 izvoljen za poslanca v prvo narodno predstavništvo v Beogradu, kjer se je tesneje povezal s Hrvaško krščansko socialno stranko.

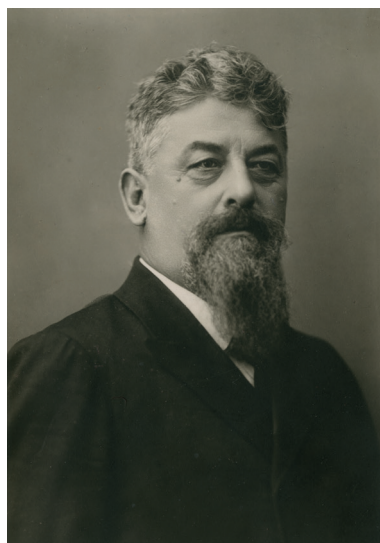
Dr. Ivan Tavčar

* 28. avgust 1851, Poljane nad Škofjo Loko
– † 19. februar 1923, Ljubljana

Dr. Ivan Tavčar je politično kariero začel v kranjskem deželnem zboru, v katerem je bil poslanec od leta 1889 do njegovega razpusta leta 1918. Bil je tudi deželni odbornik ter med letoma 1901 in 1907 poslanec avstrijskega državnega zbora. Dr. Ivana Hribarja je leta 1910 nadomestil na čelu liberalne Narodno napredne stranke (NNS) in bil predsednik do konca njenega delovanja leta 1918. Leta 1909 je postal podžupan Ljubljane, med letoma 1911 in 1921 pa je bil župan.

Po razpadu NNS je postal predsednik Jugoslovanske demokratske stranke (JDS). V času deklaracijskega gibanja, množičnega slovenskega narodnega gibanja, ki ga je utemeljila majniška deklaracija, je bilo še slišati zahteve po oblikovanju jugoslovanske države, v katerih je bil upoštevan habsburški državni okvir. Tavčar je bil prepričan, da ne more obstajati jugoslovanska država, v kateri bi bile Slovenija, Hrvaška in Srbija avtonomne upravne enote. JDS je pred razglasitvijo Države SHS tako nastopila zoper Šukljetov avtonomistični program in zagovarjala le centralistično in unitaristično urejeno jugoslovansko državo.

Tavčar je v Narodni vladi SHS v Ljubljani postal

Dr. Ivan Tavčar,
poverjenik za
prehrano v
Narodni vladi
SHS v Ljubljani.
(NUK)

poverjenik za prehrano. 7. novembra 1918 je izdal uredbo o pristojnostih poverjenišva za prehrano. Poverjenišvo je bilo ustanovljeno za celotno Slovenijo, vendar je v začetku delovalo le na ozemlju Kranjske in slovenske Štajerske. Poleg splošne naloge, tj. preskrbe s hrano, je poverjenišvo skrbelo za preskrbo in odkazovanje žit, mlinških izdelkov, krompirja in sočivja, sladkorja, kavnih nadomestkov, petroleja, sveč in podobno. Uredba je urejala tudi preskrbo z mesom in maščobami, ukinjene so bile mlevske karte in določene cene žit.

Po združitvi Države SHS s Kraljevino Srbijo v Kraljevino SHS je bil Tavčar član njene ustavodajne skupščine.

Dr. Karel Triller

* 21. april 1862, Škofja Loka –

† 20. maj 1926, Ljubljana

Dr. Karel Triller se je leta 1900 na povabilo voditeljev liberalne Narodno napredne stranke (NNS) iz Tolmina vrnil v Ljubljano, kjer je odprl lastno odvetniško pisarno. Na začetku svoje politične poti je tesno sodeloval z dr. Ivanom Hribarjem, ki je bil od leta 1896 do 1910 župan Ljubljane. Od leta 1902 dalje je bil Triller član ljubljanskega mestnega sveta.

Ko cesar Franc Jožef I. Hribarja leta 1910 ni znova potrdil za ljubljanskega župana, se je Trillerjevo sodelovanje s Hribarjem končalo. Tavčar in Triller sta zagovarjala stališče državne enotnosti, medtem ko je Hribar poudarjal pomen vzpostavitve združene Slovenije. Triller je bil od leta 1912 do 1921 tudi podžupan Ljubljane in najtesnejši sodelavec ljubljanskega župana dr. Tavčarja. Pred razpadom avstro-ogrske monarhije se je NNS preimenovala v Jugoslovansko demokratsko stranko in je pod tem imenom obstajala do leta 1919.

Od 1908 do 1918 je bil Triller tako poslanec v kranjskem deželnem zboru kot tudi odbornik v kranjskem deželnem odboru. Leta 1918 je od odstavljenega deželnega glavarja dr. Ivana Šušteršiča prevzel vodstvo deželne uprave v Državi SHS. V Narodni vladi

Dr. Karel Triller, poverjenik za trgovino in industrijo v Narodni vladi SHS v Ljubljani. (NUK)

SHS v Ljubljani je prevzel poverjeništvo za trgovino in industrijo. To poverjeništvo si je kot eden izmed oddelkov Narodne vlade SHS že ob samem nastanku Države SHS prizadevalo zagotoviti nemoteno in nepretrgano obratovanje že obstoječe gospodarske proizvodnje na Slovenskem. Narodna vlada SHS je tako 6. novembra 1918 sklenila zagotoviti surovine, potrebne za nemoteno obratovanje industrije, na podlagi te odločitve pa je poverjeništvo za trgovino in industrijo 30. novembra izdalo poseben poziv vsem industrijskim podjetjem v slovenskem delu Države SHS, naj naznanijo surovine za nadaljnje vzdrževanje svojih obratov ter sporočijo, koliko so teh surovin dobivala iz tujine in od katerih podjetij.

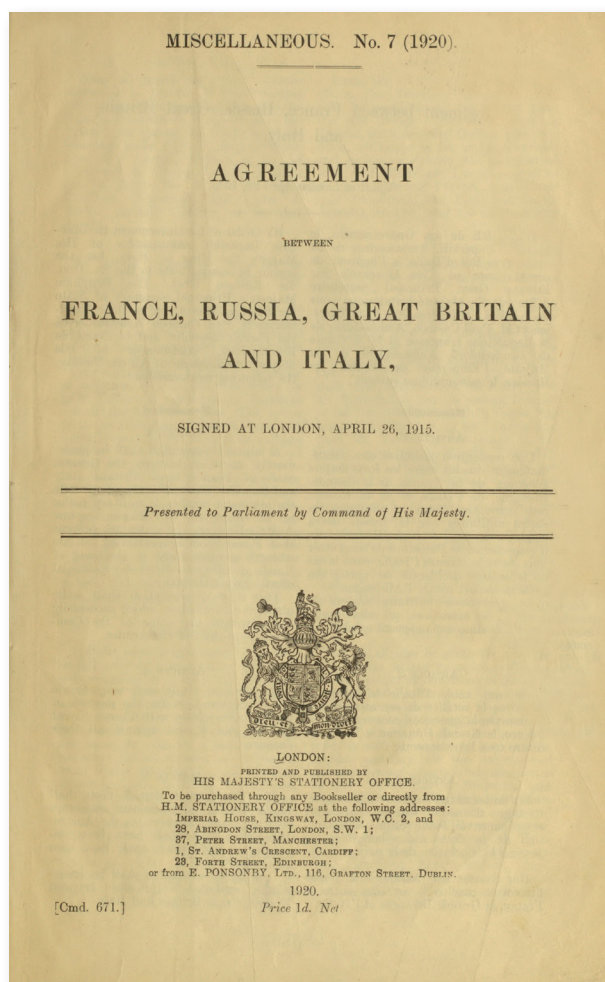
DOMOVINI VSAK NAJ SLUŽI!

Bolje se je sprijazniti z okupacijo, kot pa izzvati konflikt

Tajni londonski sporazum oziroma pakt, ki je bil podpisan 16. aprila 1915 med Italijo in državami antante, ni bil naklonjen Slovincem. Italiji je v primeru zmage v zameno za napoved vojne centralnim silam med drugim obljubljal tudi dele slovenskega ozemlja. Italija naj bi tako dobila Trst, Trento, Gorico, Istro, Zadar, dele Dalmacije in dolino Soče. Meja naj bi potekala od razvodja Julijskih Alp, preko Predela, čez Mangart in Triglav do Podbrda, Podlanišča, Idrije do Snežnika in Jadranskega morja. Sporazum so sestavljali trije dokumenti: italijanske zahteve, obveza držav podpisnic, da ne bodo ločeno sklepale miru, in obljuba, da bo dogovor ostal tajen.

Premirje med Avstro-Ogrsko in Italijo je bilo podpisano 4. novembra 1918. Italija je bila seveda na strani zmagovalcev, zato je le dva dneva kasneje skladno z določili londonskega sporazuma začela zasedati obljubljena ozemlja ter tudi ozemlja vzhodno in severno od te črte, ki je v času premirja potekala od Trbiža čez Mangart, do Triglava in naprej proti jugu. Italijani so bili vztrajni in so želeli preko črte londonskega sporazuma pri Logatcu in Vrhniku prodrati vse do Ljubljane. To ozemlje je Italiji po njenem mnenju legalno pripadalo in novonastale situacije, ki je nastala z razpadom Avstro-Ogrske, ni priznavala. A v povojno razporeditev so se vključile tudi ZDA.

Anton Korošec je sredi novembra 1918 obvestil ZDA, da se Italija obnaša kot okupator. Sestal se je z ameriškim polkovnikom Edwardom M. Housom, ki je bil tesen sodelavec ameriškega predsednika Thomasa Woodrowa Wilsona. Zahteval je, naj pride na to območje ameriška vojska. Računal je na delovanje, ki bo skladno z Wilsonovim programom o samoodločbi narodov, ki

Tajni dokument londonski sporazum je bil 26. aprila 1915 podpisan med Francijo, Rusijo, Veliko Britanijo in Italijo.

(Vir: <https://archive.org/details/agreementbetween00franrich>, datum vira: 13. 7. 2018)

SLOVANSKI ROD NA DAN NA DAN, TEPTANI NAROD VELIKAN!

28

je med drugim v 9. in 10. točki predvideval popravek italijanske meje po jasnih narodnostnih mejah in avtonomijo za narode avstro-ogrske monarhije.

House ga je pomiril z besedami, naj Slovenci Italijane kar prijateljsko sprejmejo in potrpijo, kljub prodiranju Italije na njihovo ozemlje. Kasneje se je izkazalo, da je House Italijanom brez posvetovanja s predsednikom Wilsonom dejansko dovolil zasedbo. Na območja, ki so jih Italijani zasedli, pa je poslal le manjše vojaške oddelke.

Slovenci se niso močneje uprli, Italijane so skušali zaustaviti le ponekod. Večinoma so upoštevali obljube, da bo vse pravično urejeno na mirovni konferenci. Tudi Anton Korošec je Narodni vladi SHS posebej naročil, naj Italijane sprejme brez zadržkov. Med ljudmi na Gorenjskem je sicer prevladal občutek, da za izgubljena ozemlja skoraj ni več rešitve. *»Upanja imamo malo, da nam bodo dali Lahi nazaj zasedeno Goriško, Notranjsko in Primorsko.«* Tudi v časopisih so brali vesti, ki so jim narekovele, da *»Italijan noče spustiti naših dežel!«*

Največje nejasnosti glede območja zasedbe so se pojavile v Zgornjesavski dolini. Po določitih londonskega sporazuma je bilo razvodje v Julijskih Alpah. Italijani so to razumeli kot zasedbo do Rateč. Velikega pomena jim je bil Trbiž, zaradi rudnikov cinka in svinca ter visokih vrhov kot strateških točk. Med Triglavom in Črno prstjo so se držali razvodja, potem pa so se zopet pojavila odstopanja v Sorški in Poljanski dolini, da bi lažje varovali Idrijo in rudnik živega srebra. Tako so brez pomišljanja zasedli Sorico in Davčo, območje pod Blegošem in ozemlje do Sore pri Žireh ter del Žirov.

**Edward M. House, Wilsonov prijatelj
in zaupnik.** (Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_M._House, datum vira: 13. 7. 2018)

Italijani na Gorenjskem: Zgornjesavska dolina, Bohinj in Sorica

Po podpisu premirja med Avstro-Ogrsko in Italijo so se 8. novembra 1918 v Postojni sestali člani italijanske Kontrolne komisije za nadzor določil premirja in predstavniki Države SHS. Ti so članom komisije predali protestno noto proti nadaljnjemu zasedanju izpraznjenega ozemlja. Do 19. novembra so Italijani zasedli celotno demarkacijsko črto, kjer je bil glavna vojaška sila Države SHS 26. pehotni polk II. vojaškega okrožja. Že 14. novembra je prišlo do »incidenta« na Vrhniki, ko je stotnik Stevan Švabič svoje vojake razvrstil na Vrhniki in s tem zaustavil italijansko enoto, ki je korakala proti Ljubljani. Ta dogodek je bil posledica napačne določitve položaja italijanske enote, ki je tvorila prvo linijo ob demarkacijski črti in ni imela nobene ofenzivne naloge.

Londonski sporazum je kot bodočo državno mejo določil nekdanjo mejo med Goriško in Kranjsko, ki je potekala po vrhovih Spodnjih bohinjskih gora. Toda to Italijanov ni ustavilo in so želeli prodreti čeznje. Po razglasitvi premirja med Italijo in Avstro-Ogrsko je v Bohinj prišel manjši oddelek srbske vojske, da bi skupaj z orožniki skrbel za nadzor nad razmejitevno črto. Nastanjeni so bili v Zoisovem gradu. Res so kmalu potem, ko so zasedli Podbrdo, italijanski alpini šli naprej proti Bohinju. Ustavil jih je domačin Alfonz Mencinger, ki je bil poveljnik Narodne straže. Iz Radovljice je nato prišel stotnik Vinko Potočnik z dodatnimi srbskimi vojaki. Italijani so se Srbov bali in se niso veliko branili, ko so jih z vlakom poslali nazaj na Primorsko. Na severnih pobočjih gora proti Bohinju pa so ostali vse do sklenitve rapalske pogodbe.

Drugače je bilo v Sorici. Tja so Italijani prišli 19. novembra 1918, saj so črto londonskega sporazuma premaknili od Podbrda do Podrošča. Ostali so vse do

Dnevne novice.

— Iz Sorice nad železniki. Vendar smo enkrat odrešeni. Že od novega leta smo pričakovali da pridejo Jugoslovani gori, pa zastoj, zato ni čuda, da je marsikdo že zmajeval z glavo, dokler jih ne vidim, nič ne verjamem. Preteklo sredo so pa prišli vozniki po prtljago laških financerjev in so jo zvečer odpeljali, za slovo so se sitnarili, kje da je dvojezična laško-slovenska tabla: Trg Viktorija Emanuela. V četrtek zjutraj (2. junija) ob 6. pa so žalostni odšli. Ljudje so začeli razobešati zastave, ki so jih imeli skrite in jih niso Lahi pobrali in raztrgali. Ob 11. se pripelje avtomobil z zastopnikom deželne vlade gospodom svetnikom dr. Andrejko in majorjema Andrejko in Markovičem, možnarji so pokali, pred vasjo je bil sprejem, šolska mladina s trakovi in zastavicami v narodnih barvah je klicala: Živio Jugoslavija. Okoli 1. ure so prišli orožniki in carinarji s trobojnico, ž njimi pa zavedni narodni veljaki iz doline. In to naši ljudje, od katerih smo bili ločeni več kot dve leti in pol. Ob tej priliki se je nabralo za Jugoslovansko Matico okoli 500 K. — Lah! so se umaknili že par ur prej ne celo do Petrovega brda, imajo še zasedenih pet hiš blizu razvodja. Upamo, da bo to le časovno in da nam ne odštipnejo porezenskega pašnika in pa znaten del soriške planine, ker to bi bila nedogledna škoda za tukajšnje živinorejce. — Planinska vas Sorica je sedaj jugoslovanska.

»Živijo Jugoslavija. Okoli 1. ure so prišli orožniki in carinarji s trobojnico, ž njimi pa zavedni narodni veljaki iz doline. In to naši ljudje, od katerih smo bili ločeni več kot dve leti in pol.« (Slovenec, 5. 6. 1921, št. 124, str. 2)

sredine leta 1921, v prepričanju, da je njihova prisvojitve legalna in z dovoljenjem ZDA. Prišli so z vojaškimi enotami. Nemško ali slovensko niso znali, domačini so se začeli učiti italijansko, da bi se vsaj lahko sporazumeli z vojaki, tudi častniki so se začeli učiti slovensko. Prebivalci so se navadili na nove razmere. Sicer je bilo gibanje omejeno, prebivalstvo popisano, a se je pokazala možnost zaslužka s tihotapljenjem tobaka in živine iz Italije in obratno. Sorico so po uspeh pogajanjih priključili h Kraljevini SHS. O zasedbi Sorice aktualni časopisi tistega časa niso pisali, so pa objavili novico o odhodu Italijanov.

V Zgornjesavski dolini so Italijani poskušali zasesti t. i. jeseniški trikotnik med demarkacijsko črto in Karavankami od Rateč do Radovljice. Jugovzhodno od Trbiža so zasedli Belo Peč in del občine Rateče. Prišli so tudi na Vršič, kjer so se zaustavili, ker so se s slovenske strani razširile govornice, da jih čaka bataljon Bosancev, ki so se jih Italijani še iz izkušnje s soške fronte neizmerno bali. Prodor iz Trbiža pa so zgornjesavski prostovoljci preprečili tako, da so najprej uničili

NE VDAJMO SE! IZ ROBSTVA USTAJA PROST SLOVAN!

30

Rudolf Badjura je v času bojev za severno slovensko mejo kot poveljnik alpske čete deloval v Zgornjesavski dolini. (NUK)

kretnice v Kranjski Gori, potem pa postavili zasedo in pregnali Italijane nazaj v Trbiž.

Prehode in karavanške vrhove zahodno od Rožce, predvsem Kamnati vrh, Petelinjek in cesto preko Korenskega sedla je nadzorovala Šefmanova četa. Oblikovala se je iz Narodnih straž. Sestavljali so jo fantje, ki so tudi po razpustu Narodnih straž vztrajali v vojaški službi, doma pa so bili iz Podkorena, Rateč, Kranjske Gore in Gozda Martuljka. Šefmanova četa se je na koroško stran usmerila po 5. januarju 1919, ko so avstrijske čete zasedle Podklošter.

V Zgornjesavski dolini je deloval tudi stotnik Rudolf Badjura. Sredi decembra 1918 je bila njegova četa premeščena v Radovljico (radovljiška četa), kjer so jo razdelili na dva dela, konec decembra pa se je

Četa Rudolfa Badjura na pobočju Golice: drugi v vrsti je Miha Čop. (Hrani

Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem, signatura: FOT 3294)

Mitralješki oddelek Šefmanove čete v Podkorenu.

(Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

formirala alpska četa, ki je bila sestavljena iz radovljiške čete in jeseniške alpske čete. Jeseniški alpski četi je poveljeval poročnik Vladimir Kapus, sestavljena je bila iz skupine Jeseničanov, bivših članov Narodne straže. Delovala je pri Savskih jamah in na Rožci. Karel Šefman je moral 19. junija 1919 po posredovanju Dravske divizijske oblasti predati del Petelinjeka Italijanom. V času italijanskega napredovanja pri Peči in Petelinjku pa je med Šefmanom in Badjuro prišlo do spora. Med izvajanjem varovanja območja Podkorena in Kamnatega vrha je Šefman prosil za dopolnitev enote z možmi iz Badjurove čete. Badjurovi možje so nato zaradi napada italijanskih oziroma avstrijskih enot na območju Jerebikovca – Kamnatega vrha zapustili svoje položaje in pobegnili v dolino. Badjura je želel sramoto popraviti tako, da je na zapuščene položaje poslal enega svojih najboljši vojakov, Miha

Nadporočnik Karel Šefman je poveljeval četi, ki je imela sedež v Podkorenu.

(Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Šefmanova četa je delovala na območju Podkorena in Kamnatega vrha. (Gorenjski muzej)

Italijani na jugoslovanskih tleh.

Kako je v gorenjski dolini.

Italijanska nenasiljivost sega torej že tako daleč, da je dobila skomine tudi po gorenjski dolini. Lahki so zasedli najprej Trbiž, potem Belo peč in sedaj so se začeli pomikati tudi proti rateški planoti. Orožniki so se jim dne 21. t. m. umaknili iz Bele peči v Rateče, takoj drugi dan pa iz Rateč v Kranjsko Goro. Prav tako je zapustila tudi srbska posadka rateški kolodvor, ki so ga zasedli Italijani. Kakor znano, dovoljujejo pogoji za premirje, da smejo Lahki zasedeti črto od Trbiža čez Mangart in Triglav proti iadranskemu morju. Pogled na zemljevid pa kaže, da se kaj malo brigajo za to določbo in da zasedajo kraje, ki so že daleč izven te črte. Toda še več. Italijani patrolirajo celo po takih krajih, ki so čisto nedvomno izvzeti iz zasedbe. V določbah za premirje je namreč tudi tale točka:

„Vse doline, ki padajo s svojimi potoki v Savo, se ne smejo zasediti.“

Vzemimo sedaj poseben slučaj glede rateške planote na Gorenjskem. Skozi vas Rateče teče od severa (to je od Karavank) proti jugu (to je proti Julijskim Alpam) potok z imenom Trebiža. Izteka se pod rateško župno cerkvijo v jezero, ki ima zvezo s Savo. Svet, ki se nahaja na tem prostoru, ima 865 metrov morske višine in kaže odločno nagnenje proti savskemu vodovju. Voda Trebiža se torej po pravici smatra kakor detok Save in sicer kakor njen prvi dotok na levem bregu. Po našem prepričanju nimajo torej italijanske strazne nikake pravice prekoračiti mostu, ki pelje čez Trebižo. Klub temu smo jih že videli korakati sivozi Rateče. Vasi sicer Italijani še niso zasedli, nahajajo se na vendar popolnoma v njenem obližju. Vozijo se tudi z avtomobili v Kranjsko Goro. Avtomobili bi morali na imeti belo zastavo, da bi bilo ljudstvo pomirjeno. Tolažimo se z zavestjo, da laška nasilstva ne bodo dolgo trajala.

Avstro-Ogrska in Italija sta premirje podpisali 3. novembra 1918, toda Italijani so na Gorenjskem preko demarkacijske črte prehajali tudi kasneje.

(Slovenec, 29. 11. 1918, št. 275, str. 2)

Čopa, kar pa je kmalu zanetilo spor med Šefmanom in Badjuro. Glavna točka spora je bilo Korensko sedlo oziroma vprašanje njegovega nadzora. Spor je razrešil srbski bataljon, ki je na položajih zamenjal obe slovenski četi.

Po jugoslovanski ofenzivi med 28. majem in 6. junijem 1919 je bila alpska četa do koroškega plebiscita nameščena za straženje meje med Mariborom in Velikovcem. Z določitvijo meje med Nemško Avstrijo in Kraljevino SHS je bila alpska četa razpuščena.

Država SHS in boji za severno mejo na Gorenjskem

32

Ko je bila 29. oktobra 1918 razglašena Država SHS, njene meje še niso bile natanko določene. Dosežena demarkacijska črta med slovenskim in avstrijskim delom Koroške, ki je tekla po Zilji, Dravi, Velikovškem okraju in Labotski dolini, ni zadovoljila nobene strani.

Za obrambo severne meje je bilo v Državi SHS potrebno na novo organizirati slovensko vojaštvo. Sistematična organizacija vojaštva se je pričela šele sredi novembra 1918, še vedno na prostovoljni osnovi: ljubljanski pehotni polk so ustanovili iz bivšega 17. pehotnega polka, 7. in 20. lovskega bataljona; slovenski planinski polk so ustanovili iz 2. gorskega strelskega polka; tržaški pehotni polk je nastal iz 97. pehotnega polka in 5. strelskega polka; mariborski pehotni polk so sestavili iz 47. pehotnega polka in 26. strelskega polka; celjski pehotni polk so sestavili iz vojakov 87. pehotnega polka. V Ljubljani so Srbe, ki so prišli iz avstrijskega ujetništva, organizirali v 26. pehotni polk. Vojaki tega polka so bili nastanjeni tudi v Kranju in na Jesenicah. 8. novembra 1918 je Narodna vlada za vrhovnega poveljnika obrambe zahodnega dela Koroške imenovala stotnika Alfreda Lavriča. Nato pa je sredi decembra 1918 izdala poziv za mobilizacijo letnikov, rojenih med letoma 1895 in 1899.

V bojih za določitev severne meje neposredno po prvi svetovni vojni je vidno vlogo imelo tudi nekaj Gorenjcev, med njimi zlasti Lojze Ude na Koroškem in Rudolf Badjura ter Karel Šefman v Zgornjesavski dolini.

**POD NAŠO
STREHO TUJI ROD,
LE GOST NAM BO,
NE VEČ GOSPOD!**

Koroški prostovoljci, med njimi Gregor Vister in Joža Čop.
(Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

**Lojze Ude se je
prostovoljcem
v bojih za severno
mejo pridružil že
novembra 1918.**
(Fototeka Gornjesavskega
muzeja Jesenice)

BOJI ZA SLOVENSKE MEJE PO 1. SVETOVNI VOJNI

Boji za slovenske meje v letih 1918 in 1919. (Slovenski zgodovinski atlas, 2011, str. 159)

Oblikovanje severne slovenske meje leta 1919. (Gornjesavski muzej Jesenice)

Prvi boji za severno mejo na Ljubelju

34

Prvi strelji v bojih za severno slovensko mejo so bili izstreljeni 14. novembra 1918 na mejnem prehodu Ljubelj, razglednica.

(Hrani Gorenjski muzej)

Glavnina bojev za severno slovensko mejo je sicer potekala v Mariboru in njegovi okolici, vendar je del bojev potekal tudi na Gorenjskem. V vojaškem pogledu sta bili na območju Karavank in v zahodnem delu Koroške pomembni dve strateški točki: mejni prehod Ljubelj in železniški predor Področca.

Pripadniki nemško-avstrijske ljudske vojske (Volkswehra) naj bi že 29. oktobra 1918 zasedli Ljubelj. Novice o zasedbi so se hitro razširile v Tržič, kjer je bil konec oktobra 1918 na krajšem dopustu tudi Lojze Ude. Ko je še v uniformi avstro-ogrskega vojaka stal na pragu hiše na Koroški cesti proti Cimpru, se je mimo njega na vozu pripeljal kmet iz Svete Ane in mu zabrusil: »Vi tukaj postopate, na Ljubelju so pa Nemci.« Pozneje je v svojih spominih zapisal, da se je odločil »tukaj, na tem pragu«. Lojze Ude je na okrožnem poveljstvu Narodne straže hitro zbral nekaj prostovoljcev in prva skupina

borcev prostovoljcev za severno mejo je pod njegovim poveljstvom proti Ljubelju odšla 14. novembra 1918. Na Ljubelju se je Udetova skupina srečala z Lavričevimi prostovoljci in skupaj sta v beg proti Brodem v ljubeljski dolini pognali 34 nemških vojakov. Sproženih je bilo tudi nekaj strelov in le-ti veljajo za prve v bojih za Koroško. Tržiški in Lavričevi prostovoljci z Jesenic so 19. novembra 1918 zasedli tudi Borovlje.

Po zasedbi Borovelj se je za začasno demarkacijsko črto določilo tok Zilje in Drave do Velikovca. Koroška deželna vlada je pogodbo ratificirala 23. novembra 1918 (pogodba Lavrič – Hülgerth). Na pogodbeno določenem ozemlju so vzpostavili oblast Države SHS. Z vojniki ljubeljske skupine naj bi se Lavrič vključil v vojaško akcijo po pogodbi, ki jo je 27. novembra 1918 sklenil general Maister s pooblaščenecem štajerske deželne vlade polkovnikom Rudolfom Passyjem.

Slovenska Koroška v jugoslovanskih rokah.

Celovec, 25. novembra, (K. u.) Tiskovni urad nemške »Schutzwehr« javlja: Srbske čete so dospele na Koroško. Zasedle so Pliberk in dospele v Svetno vas. Stojе pod poveljstvom kraljeve srbske vlade in so zato zavezniške čete, ki so po pogojih za premirje opravičene zasesti strategično važne točke. Za začasno ureditev meja upravnega ozemlja na Koroškem se je sklenil s poverjeniki jugoslovanske vlade sporazum, ki določa demarkacijsko črto. To mejo tvori črta ob reki Zili do ustja Zilice, od ustja Zile pa reka Drava. Južno od te črte upravlja sedaj jugoslovanska država to ozemlje. Vsi uradniki, ki opravljajo tamkaj svojo službo, se, v kolikor se ne pripoznajo jugoslovanski državi, zavežejo z zaobljubo, da ne bodo ukrenili nič sovražnega proti jugoslovanski državi. Sedanje delovanje uradov in oblasti v splošnem ostane. Garantirala se je nedotakljivost osebe in imetja kateregakoli naroda in neprišiljenost proti osebam, priznavajočim se k nemštvu. Jugoslovanski državi pristaja pravica vojaške zasedbe južno od demarkacijske črte. Končna ureditev vprašanja o zasedenju je seveda pridržana mirovnemu kongresu.

Novica o določitvi demarkacijske črte oziroma o pogodbi Lavrič – Hülgerth. (Naprej, 26. 11. 1918, št. 271, str. 3)

**LE UKUP, LE UKUP
UBOGA GMAJNA!**

Ta pogodba pa zaradi političnih in predvsem vojaških razlogov ni bila uresničena. V prvih dneh decembra se je ljubeljski skupini pridružila tudi močna četa prostovoljcev s Kranjske, ki jih je iz Tržiča pripeljal nadporočnik Janko Ahačič.

V prvi polovici decembra je v bližnji okolici Borovelj vladalo dokaj nejasno stanje glede oblasti Države SHS na pogodbeno določenem ozemlju. V to zmedo je posegel 1. bataljon ljubljanskega pehotnega polka, ki je pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča 11. decembra 1918 iz Ljubljane prišel v Podrožco. Na ozemlju, zasedenem po pogodbi Lavrič – Hülgerth, je bila po Martinčičevem posredovanju zopet vzpostavljena oblast Države SHS in take razmere so bile vse do začetka januarja 1919.

Borci ljubeljske skupine – Markelj, Žvan, Tušar. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Stotnik Miroslav Martinčič, poveljnik 1. bataljona ljubljanskega pehotnega polka. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

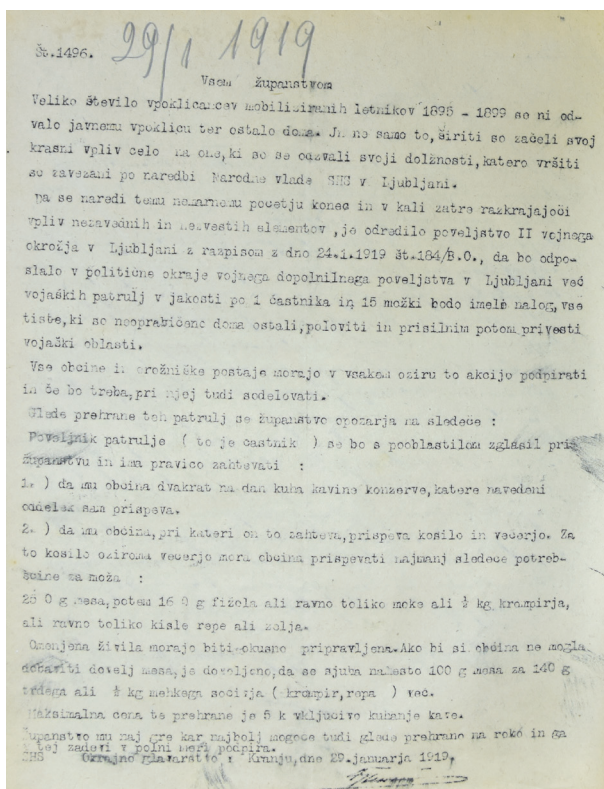
Boji za severno mejo na Karavankah

36

V začetku januarja 1919 so pripadniki Volkswehra začeli prodirati proti zahodnemu delu Koroške, proti Rožeku, Šentjakobu v Rožu in Področici. 2. januarja 1919 je koroški vojaški poveljnik podpolkovnik Hülgerth odpovedal sporazum o demarkacijski črti. 5. januarja so avstrijske sile napadle v Podkloštru in prodrle nekaj kilometrov od Področice, kjer je bil vhod v karavanški predor. 7. januarja so prestopile reko Dravo pri Borovljah in slovenske vojaške enote, glavnino katerih so sestavljali gorenjski prostovoljci, potisnile do podnožja Karavank. V bojih za Borovlje je bil stotnik Lavrič težko ranjen in zajet, avstrijske enote pa so mesto zavzele.

Po zavzetju Borovelj sta bila v ospredju bojov v tem delu Koroške Področica in karavanški predor. Tu se je nahajal oslavljeni 1. bataljon ljubljanskega pehotnega polka in četa, ki je štela 80 moških; ta je prišla na pomoč iz Borovelj, poveljeval ji je nadporočnik Janko Vilman. Z Bleda je prišel oddelek Sokolov pod poveljstvom Jožeta Rusa, ki je zasedel pobočje Gračenic (Gratschenitzen), poleg Suhega vrha drugo ključno postojanko v obrambi karavanškega predora. V noči iz 7. na 8. januar je iz Ljubljane prišla legija koroških prostovoljcev. Večinoma so jo sestavljali dijaki, ki so imeli puško prvič v rokah. V boj so morali iti takoj 8. januarja, da bi zavzeli kolodvor v Področici. Legija se je zaradi nezkušenosti slabo obnesla in bilo je več žrtev. Kljub temu je bil napad na predor pri Področici odbit, v boju sta se še posebej izkazala nadporočnik Pičman in četovodja koroške legije Gostinčar. Pičman je stekel k havbici, jo obrnil proti Gračenic in začel streljati, sledil pa mu je Gostinčar s strojnico. To njuno hrabro dejanje je odločilo boje tega dne.

Naslednji napad je sledil 10. januarja. Med sovražnim obstreljevanjem predora so bili težko ranjeni štirje

Vojski letnikov od 1895 do 1899 so bili mobilizirani okrog 20. decembra 1918. Pri svojih enotah so se morali zglasiti 8., 11., 15., 18. in 20. januarja 1919. Prihajali so z velikimi zamudami in z občutkom, da morajo služiti vojsko ter brez tistega navdušenja, s katerim so šli v boj prostovoljci novembra 1918. (SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1475)

podčastniki in en častnik. Tik nad progo na pobočju Gračenic so sovražni topovi zadeli tudi hišo železničarjev, v kateri je bil nadporočnik Vilman, ki je bil smrtno zadet. 12. januarja sta prostovoljcem pred karavanškim predorom na pomoč prišli tudi dve četi srbskih vojakov iz 26. pehotnega polka iz Ljubljane. V boje 12. januarja je posegla tudi letalska enota novoustanovljena

Prostovoljska legija za Korotan! Na pomoč Korotanu!

Vpisovanje za prostovoljsko legijo poveljno napreduje, vendar pa opazimo, da je med našimi fanti še precej nejasnosti glede marsikaterega vprašanja. Taka in silna vprašanja naj se ne rešujejo pri gostilniških in kavarniških mizah, ampak vsi oni, ki goje zanimanje in dobro vedo za to stvar, naj se direktno obrnejo na dr. Ferdia Miller-ja ali komisarja Smode-ja, oba v hotelu "Union" ali na poverjenika za narodno brambo dr. Lovra Pogačnik-a, kazina L. nadstropje. — Kdor ima kako pametno misel, naj jo javi gori omenjenim!! Legija dobi za poveljnika pravičnega, vsem priljubljenega in neoporečnega častnika. V tem oziru se je posrečila primerna pridobitev. Legija bo urejena posvem demokracijo!

Oficirji in vojaki bodo spali skupno po možnosti, tako da dobi drug do drugega popolno zaupanje. Tudi hrana bo vsem enaka. Bržkone bo tudi plača enotna!

Poveljstvu bodo dodeljeni zapniki, tako da bo isto vedno in ves čas o vsem točno informirano. Skrajša: Storili bomo vse, da bo v tej legiji vladal najboljši duh.

Glede vstopa dijakov v to legijo je stvar taka. Sprejemajo se dijaki, rojeni najpozneje l. 1901, če so zdravi in kreпки in če so že imeli v šoli vsaj nekaj strelske izobrazbe, sicer se pa inteligentna mladina hitro izuri, ker tu ni potrebno nobeno teoretično predavanje. Posređevalo se bo tudi pri merodajni oblasti, da se jim popolnoma vsteje čas, dokler se ne vrnejo. Isto velja tudi za uradnike! Vsakemu je treba znati, da se lahko vrne. kakor hitro bo izvršeno osvobodjenje slovenskega Korotana.

V teh prilikah so skupni shodi in sestanki Sokolov in Orlov na Gorenjskem. Vse je na delu, da lepa ta misel obrodí in prav kratkem času najlepše sadove.

Slovenski fantje! Pokažite, da se ne bojite koroških nemčurjev in Nemcev!

Kako so Nemci organizirali svojo legijo?

Ze pred več tedni so Nemci začeli agitirati po deželi od vasi do vasi. Svoje zapunkice so poslali v zadnjo gorsko vas. Njih oficirji in inteligenca se niso ustrašili nobenega truda, nobenih zaprek; zlasti učiteljstvo je bilo agilno. Zveza učiteljstva je poslala vsem šolnikom in šolskim voditeljem ukaz, da morajo pridobivati kolikor mogoče moštva za nemško svár. V posebnih letakih so jim grozili, da jim preti nevarnost, da ne dobe svojih plač, če Jugoslovani zasedejo kak koroški kraj. Naročili so učiteljem, da morajo onim zapunkikom, ki prihajajo v svrhu agitacije, iti kolikor mogoče na roke.

Pozive so razširjali tudi nemški — duhovniki. — Nemški župniki so grozili vsakemu kmetu in fantu, da utrpe škodo, če se takoj ne prijavijo.

To je lep zgled, po katerem se moramo tudi mi ravnati, saj vendar ne moremo verjeti, da bi bili Slovenci pri nas na deželi manj požrtovalni za sveto slovensko stvar, kakor pa gorenjekoroški kmetje, katerim mora končno biti vseeno, kam spadajo spodnjekoroški kraji, med tem ko je to za slovenske kmete jako važno vprašanje.

Treba je ljudstvo podučiti — in uverjeni smo, da pridejo slovenski fantje polnoštevilno in prostovoljno! Slovenska mladina! Na pomoč podjarmljeni, trpeči Koroški!

Poziv.

Oddajte orožje v bran Korotana!

Na deželi, kot nam poročajo od raznih strani, je še jako mnogo orožja in municije po zasebnih hišah. V nekaterih krajih so bili ljudje tako pametni in so prostovoljno oddali orožje, ki je niso potrebovali.

Povdarjamo, — da za Koroško tujno rabimo orožje in municijo! Slovenski vojaki — prostovoljci, ki prineso puške seboj, in tudi drugi,

Prostovoljci borci za severno mejo v januarju 1919

v Področji. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Kapa vojaka prostovoljca borca za severno mejo 1918–1919.

(Foto Boštjan Gunčar; last Srečko Rože, Vojaški muzej Tabor Lokev)

Skupina prostovoljcev z Jesenic. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Legija koroških prostovoljcev (imenovana tudi slovenska legija) je bila ustanovljena 1. januarja 1919 v ljubljanskem Hotelu Union po velikem protestnem zborovanju proti nasilju na Koroškem. (Jugoslavija, 4. 1. 1919, št. 4, str. 1)

Topovska baterija koroških prostovoljcev pri Področji.

(Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

ŽIVI, ŽIVI, DUH SLOVANSKI!

38

**Nadporočnik
Janko Vilman
z Jesenic je
padel v bojih
pri Področju
10. januarja
1919.** (Fototeka
Gornjesavskega
muzeja Jesenice)

**Valentin Zupan
z Jesenic je bil
pripadnik legije
koroških borcev.**
(Fototeka Gornjesavskega
muzeja Jesenice)

ljubljske letalske stotnije, ki je na izvidniškem poletu nad Področje z bombo zadela avstrijsko stražnico pred kolodvorom. To je bila prva bojna naloga letalske stotnije.

Sovražnosti so na predlog avstrijske strani ustavili 14. januarja 1919, 19. januarja pa sta obe strani podpisali sporazum o premirju, t. i. graško-ljubljanski protokol. Protokol je razdelil Koroško po črti, ki jo je določila ameriška komisija pod vodstvom podpolkovnika Shermana Milesa. Kot demarkacijska črta je obveljala dosežena bojna črta: na zahodu je potekala po Karavankah, z izjemo Področje, nato pa preko Sel, Šmarjete, Apač in Galicije na Dravo, velikovško mostišče, spet na Dravo do Dravograda in do štajerske deželne meje. Premirje je kljub pogostim medsebojnim obstreljevanjem veljalo do konca aprila 1919, saj sta obe strani pričakovali odločitve na mirovni konferenci v Parizu.

Povojno snovanje meja v Parizu

V Parizu so se na mirovni konferenci 19. januarja 1919 sestale države zmagovalke prve svetovne vojne z namenom, da se dogovorijo o podobi prihodnje Evrope, v okviru katere so bile tudi državne meje slovenskega narodnostnega ozemlja. V enem letu, kolikor je potekala, so imeli več kot tisoč sestankov, da bi določili novo ureditev meja po koncu prve svetovne vojne.

Največji ozemeljski pogajalski nasprotnik Slovenije in Kraljevine SHS je postala Italija. Neurejena meja z Italijo je bila tudi tista, ki se je v veliki meri dotikala Gorenjske. Italijani so vztrajali pri izpolnitvi členov londonskega sporazuma. Na soboto, 19. aprila 1919, dan pred veliko nočjo, so se začela zapletena in napeta pogajanja glede njihovih ozemeljskih zahtev na račun Avstro-Ogrske. Do leta 1919 sta tudi Velika Britanija in Francija že obžalovali obljube, ki sta jih dali Italiji s podpisom pogodbe, saj sta bili mnjenja, da Italija ni tako veliko prispevala k zmagi. Načeloma sta podpirali novo jugoslovansko državo in menili, da italijanske zahteve niso smiselne, a sta bili neodločeni in pripravljene popustiti Italiji. Največje dvome je kazal predsednik britanske vlade Llyod George. Menil je, da je bil z razpadom Avstro-Ogrske tudi tajni sporazum preživet, saj je bil sklenjen le zato, da bi Italija zaščitila svojo mejo proti Avstro-Ogrski. A kljub vsemu je šlo za pogodbo in pogodbe je bilo treba upoštevati.

Drugače pa je bilo z ameriškim predsednikom Wilsonom, ki je bil proti določilom londonskega sporazuma, saj je bil popolnoma v nasprotju z načeli samoodločbe narodov, ki jih je tako poudarjal. Trdil je, da ne bo priznaval nobenih skritih pogodb. Menil je, da so Italijani lahko zadovoljni s tem, ko so dobili druga območja (npr. Trentino in Tirolsko), kjer je bila

**ŽIVIO WILSON
OSVOBODITELJ!**

Zasedanje na pariški mirovni konferenci.

(Vir: [www.encyclopediaofukraine.com/picturedisplay.asp?linkpath=pic\PIA\ParisPeaceConference\(photo\).jpg&page=pages\PIA\ParisPeaceConference.htm&id=10782&pid=10018&tyt=ParisPeaceConference&key=Paris+Peace+Conference](http://www.encyclopediaofukraine.com/picturedisplay.asp?linkpath=pic\PIA\ParisPeaceConference(photo).jpg&page=pages\PIA\ParisPeaceConference.htm&id=10782&pid=10018&tyt=ParisPeaceConference&key=Paris+Peace+Conference), datum vira 13. 7. 2018)

Slovenska sekcija pri delegaciji Kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu leta 1919. (Ilustrirani Slovenec, tedenska priloga Slovenca, 1. 12. 1928, št. 49. str. 387)

ZAHODNA MEJA PO 1. SVETOVNI VOJNI: MEJNI PREDLOGI

Na pariški mirovni konferenci so razpravljali o zahodni meji. (Slovenski zgodovinski atlas, 2011, str. 168)

večina prebivalstva italijanskega. Italijanska delegacija je za nekaj časa protestno zapustila mirovno konferenco in Wilson se je ustrašil, da bi nesodelovanje Italijanov na konferenci lahko preprečilo njegove načrte o mirovnih sporazumih. Zato je nazadnje odločil, da vprašanja teh meja ne bodo del mirovne pogodbe, ampak naj se to uredi dvostransko s pogajanjmi. Njegov glavni načrt je bila ustanovitev Društva narodov, zato je popuščal pri drugih vprašanjih, samo da bi dobil zadostno diplomatsko podporo.

Slovenska delegacija je odpotovala v Pariz v okviru jugoslovanske, skupaj s srbskimi diplomati in skupino emigrantov iz Jugoslovanskega odbora. Ker nova država še ni bila priznana, je Jugoslavijo uradno predstavljala le Kraljevina Srbija s Pašićem na čelu. Sicer je v Pariz odpotovalo okoli 100 članov, a ožjo delegacijo je sestavljalo sedem članov, trije Srbi, dva Hrvata in dva Slovenca: nekdanji avstro-ogrski minister dr. Ivan Žolger in nekdanji poslanec Otokar Rybář. Žolgerja je kot glavnega slovenskega zastopnika predlagal dr. Anton Korošec namesto sebe, kar pa je povzročilo nasprotovanje zlasti pri Italijanih, ki so v njem videli ministra poražene Avstro-Ogrske, katere predstavniki naj na konferenci ne bi smeli sodelovati. Žolger je sicer stvar vzel zelo resno, kot strokovnjak za sodno in avtonomno organiziranost Slovenije je začel zbirati material za mirovno konferenco in se kar se da pripravljati na izzive v Parizu. Svojo delegacijo so sicer Slovenci sestavili še iz cele vrste drugih strokovnjakov. S seboj so imeli zgodovinarja, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike, celo tipkarice. Bili so zelo aktivni, pripravljali spomenice, risali zemljevide nove države. Za njimi je prišel tudi izkušen diplomat Ivan Schwegel, generalni sekretar delegacije je bil Bogumil Vošnjak, vodja pa dr. Janko Brejc.

Schwegel je imel že pred prihodom v Pariz slabo mnenje o diplomatskih sposobnostih članov celotne jugoslovanske delegacije. Zaradi svojih poznanstev v ameriški delegaciji in znanja angleščine mu je uspelo zagotoviti dve avdienci pri predsedniku Wilsonu, kar ni uspelo niti nekaterim večjim narodom. Na prvem srečanju je Wilsonu razložil zgodovinska dejstva v kontekstu priznavanja meja, za katera je ta priznal, da mu niso poznana. Opozoril je na več kot milijon

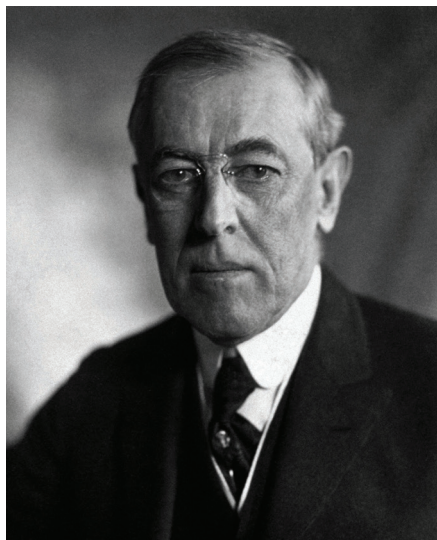
Karikatura je iz januarja 1919. Hinko Smrekar je narisal »kranjskega Janeza«, ki leži na tleh, prabit na križ. Trije predstavniki evropskih velesil ga neusmiljeno mrcvarijo in mu režejo ude, njega pa to navidezno ne boli, le da mu pustijo jezik in steklenico slivovke, ki mu je preko cevke speljana v usta. Predstavlja nemočno, neodgovorno in naivno žrtev. (Puhar, Alenka: *Slovenski avtoportret 1918–1991*, 1992, str. 28)

Jugoslovanov, ki bi s priznanjem italijanskih zahtev ostali ločeni od svojega naroda. Za drugo srečanje si je želel, da bi se sestala samo ljubljanski knezoškof Jeglič in Wilson, a se je »milemu pastirju priključila cela čreda tedaj ravno v Parizu navzočih rojakov, brez potrebe in nekateri iz same radovednosti, kar je obisku kratilo dostojanstvo in možnost za kakšen intimnejši razgovor«. Dr. Janko Brejc je ob tem srečanju predsednika pozdravil z besedami: »Ave Wilson, Sloveni morituri te salutant.« (Pozdravljen Wilson, umirajoči Slovenci te pozdravljajo).

Vse to Slovcem ni veliko pomagalo. Slovenija je bila za ZDA neznana država v nasprotju s samozavestno italijansko delegacijo, ki sta jo vodila predsednik vlade Vittorio Orlando in zunanji minister Giorgio Sidney Sonnino, ki je bil zelo spreten predvsem v podpihovanju vzdušja proti Slovcem in političnem taktiziranju. Vse bivše zaveznike je prepričeval, naj nastopajo proti njim, pred sabo je imeli zgolj svoj cilj, ki je bil vzpostavitev hegemonije na Balkanu, pri čemer jim je Kraljevina SHS predstavljala glavno oviro. Po diplomatski taktiki so bili Italijani daleč najboljši med vsemi. Pri manj pomembnih vprašanjih so popuščali, hkrati pa v isti sapi postavili novo zahtevo na drugem področju.

Italijanski zunanji minister Sydney Sonnino, mož, ki je Slovcem na pariški mirovni konferenci povzročil največ škode. (Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Sidney_Sonnino, datum vira: 13. 7. 2018)

Vodilna oseba pariške mirovne konference, ameriški predsednik Woodrow Wilson. (Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Woodrow_Wilson, datum vira: 13. 7. 2018)

Jeseniški trikotnik

42

Italijani so si želeli tudi Triglav. Levo od Aljaževega stolpa je viden mejni kamen rapalske meje, razglednica. (Hrani Gorenjski muzej)

OD URALA DO TRIGLAVA, KLIČE MAJKA SLAVA!

O mejah z Italijo za razliko od meja drugih držav zunanji ministri in člani komisije za teritorialna vprašanja na pariški mirovni konferenci niso smeli razpravljati. To je bilo izrecno v domeni ameriškega predsednika Wilsona in sveta štirih, ki so ga poleg njega sestavljali še britanski predsednik vlade David Lloyd George, francoski predsednik vlade Georges Clemenceau in italijanski predsednik vlade Vittorio Emanuele Orlando. Italija je svoje zahteve utemeljevala z obrambnimi potrebami Italije, zaradi česar je londonski sporazum sploh nastal. O očitnih imperialističnih težnjah ni bilo govora, čeprav je bilo jasno, da gre Italijanom zgolj za pomembne železniške povezave med Benetkami in Beljakom, Trstom, Gorico, Jesenicami in Področem ter med Trstom, Ljubljano, Gradcem in Dunajem in njihovimi nacionalnimi željami po nadzoru nad območjem od severovzhodni meji.

Sporno območje na Gorenjskem so imenovali kar jeseniški trikotnik. Območje trikotnika so delno prilagajali trenutnim željam, načeloma pa je imel dva kraka. Zahodni del je segal od Radovljice preko Jesenic do Kranjske gore. Tega bi Italijani še prepustili. Južni krak, ki je bil zanje bolj zanimiv, pa je obsegal območje od Bleda preko Gorij do Bohinja in triglavskega pogorja. Na tem območju je bila namreč bohinjska železnica, nad katero so želeli nadzor. Niso dovolili, da bi železniška povezava Avstrije s Trstom potekala po ozemlju Kraljevine SHS, želeli so imeti vse območje med karavanško in bohinjsko progo. Problem je bil tudi Trbiž. Po londonskem sporazumu bi ga dobila Avstro-Ogrska. Hotela pa ga je Italija, zato so ga želeli kar izločiti iz spornega območja odločanja. Če bi obveljala ta zahteva, bi se meja med Italijo in

Veliki štirje na konferenci v Parizu. (Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5a/Big_four.jpg, datum vira: 13. 7. 2018)

Jugoslavijo premaknila do Radovljice. Svojo diplomatsko zahtevo je Sonnino utemeljeval z argumentom, da »Italija hoče v interesu tržaškega pristanišča neprekinjeno zvezo pristanišča z Nemško Avstrijo in Češko. Zato naj železniška proga ne poteka po ozemlju države, ki nima nobenega neposrednega interesa na razvoju te linije«. Če to območje ne bo pripadlo Italiji, se je zavzemal, naj pride vsaj k Avstriji.

Zanimivo je, da so na začetku vsi vodilni politiki zagovarjali, da mora jeseniški trikotnik, sicer brez Trbiža, pripadati Jugoslaviji. A Sonnino se je tako močno zavzemal, da bi območje pripadlo Italiji ali

Avstriji, da je bilo dogovorjeno, da bodo o tem dokončno odločali šele, ko bodo dogovorjene zunanje avstrijsko-jugoslovanske meje, torej po plebiscitu.

Sonnino kljub temu sklepu še ni popustil in je tekom pogajanj in razprav večkrat ponovno odprl vprašanje jeseniškega trikotnika, tako da so ponovno začeli z razpravo. Takrat pa je imel Wilson dovolj in je to vprašanje enostavno izključil iz mirovne pogodbe. Avgusta 1919 je Italija v zameno za jamstvo za uporabo karavanške železnice zahtevo po jeseniškem trikotniku umaknila. Šele z rapalsko pogodbo med Italijo in Kraljevino SHS, 12. novembra 1920, je to območje nazadnje uradno pripadlo Kraljevini SHS.

S. H. S. — SLOVENIJA.
 Železnica:
 Ljubljana—Jesenice—Bohinjska Bistrica.
BOHINJSKO JEZERO
 s starodavno cerkvico Sv. Ivana. Na koncu jezera slap (vodopad) SAVICA.

Razglednica, izdana leta 1919. (Hrani Gorenjski muzej)

Mihajlo Pupin in njegova vloga na pariški mirovni konferenci

44

O tem, kaj je botrovalo Wilsonovi odločitvi glede usode jeseniškega trikotnika, lahko samo sklepamo, saj ni nobenih jasnih zapisov o tem. Dejstvo pa je, da je aprila 1919 na prošnjo Nikole Pašića v Pariz prišel Mihajlo Pupin, da bi jugoslovanskim delegatom pomagal pri pogajanjih. »Vaša pomoč nam je potrebna pri naših pogajanjih z ameriški delegati na mirovni konferenci. Znano mi je, da Vas ti osebno poznajo in da visoko cenijo Vaše mišljenje«, mu je pisal Pašić.

Iz dokumentov in zapisov je razvidno, da je Pupin dva mesca intenzivno lobiral v prid jugoslovanskim zahtevam. Srečal se je z mnogimi Wilsonovimi zaupniki, v najboljših odnosih je bil s kolegom z univerze, Douglasom Johnsonom. V kakšnem odnosu sta bila s predsednikom Wilsonom in če sta se sploh kdaj srečala, ne vemo. Možno pa je, da je Pupinovo zavzemanje za zgodovinsko pravičnejše meje Wilsona res prepričalo, da je preklical svoj podpis na že pripravljeni listini. Ko je Pupin namreč izvedel, kaj bi pripadlo Italiji, je Wilsonu poslal osebni memorandum o etničnih značilnostih jugoslovanskih ozemelj, ki naj bi po londonskem sporazumu pripadle Italiji.

Mihajlo Pupin, srbsko-ameriški znanstvenik, eden največjih intelektov svojega časa, je bil zelo navezan na Slovence. »Čudotvorna je ljubezen, ki veže Srba s Slovencem, in v tej ljubezni živi najmogočnejša vera v sijajno bodočnost jugoslovanskega naroda«, je zapisal v svojem življenjepisu. Na Državo SHS je gledal kot na svojo domovino in na njene državljane kot na svoje rojake. V mladosti je imel slovenskega učitelja, ki ga je zelo cenil. Pri prvih korakih v Ameriki mu je prav tako pomagal Slovenec. Bil je odličen diplomat, predvsem pa je imel zaradi svojega ugleda v ZDA poznanstva na visokih položajih.

SLAVA AMERIKANSKIM SLOVANOM!

Mihajlo Pupin Idvorski.

(Vir: https://www.espreso.rs/images_archive/original/1458857435_kostunica%20Profimedia%20Profimedia.jpg, datum vira: 13. 7. 2018)

Na Bledu v Mali Zaki pri Veslaškem centru so mu leta 2015 postavili spomenik.

(Foto: Anja Poštrak)

Rojen je bil leta 1858 v Idvoru v Srbiji, izobraževal se je v ZDA, bil je med soustanovitelji predhodnice ameriške vesolske agencije Nasa, častni doktor na sedemnajstih univerzah in predavatelj na ameriški univerzi Columbia. Poznan je tudi kot izumitelj in prejemnik Pulitzerjeve nagrade za književnost.

Po zaslugi njegovega neuradnega sodelovanja ZDA niso popolnoma priznale določil londonskega sporazuma in izpolnile velikih ozemeljskih obljub Italiji. Leta 1921 ga je član jugoslovanske delegacije dr. Otokar Rybář predlagal za častnega občana Blede in se mu na ta način oddolžil za zasluge, da je Blejski kot ostal jugoslovanski. Leta 2015 pa so mu v Mali Zaki na Bledu postavili še spomenik, kakršen stoji tudi v njegovem rodnem kraju Idvoru.

Dr. Ivan Krizostom Schwegel (Švegel)

* 17. februar 1875, Zgornje Gorje –
† 5. februar 1962, Rečica pri Bledu

Ivan Schwegel je po končanem študiju prava na Dunaju in opravljenem doktoratu v Innsbrucku začel s svojo poklicno potjo na različnih konzulatih. Med letoma 1899 in 1917 je bil zaposlen v avstrijski konzularni službi v Chicagu, nato pa v Pittsburghu, St. Louisu, Denverju (ZDA), Zürichu v Švici, Capetownu v Južni Afriki, Solunu v Grčiji, Montrealu in Winnipegu v Kanadi. Leta 1907 je bil celo gospodarski poročevalec v New Yorku. Ko so ZDA vstopile v vojno na strani antante in prekinile diplomatske odnose z Avstro-Ogrsko, se je vrnil domov. Prve svetovne vojne se je udeležil kot borec na fronti v Albaniji. Poveljeval je ostanku mariborskih dragoncev, nato pa še četi Salih Budke na albansko-grški meji do končnega umika avstro-ogrsko vojske.

Že njegov stric Jožef Schwegel je bil eden najbolj vplivnih ljudi v avstro-ogrski monarhiji, kar mu je zagotovo pomagalo na začetku poklicne poti. Bil mu je velik vzor. Kmalu se je tudi sam dokazal in njegova sposobnost se je pokazala na pariški mirovni konferenci.

Josip Pogačnik, ki je bil njegov dober znanec, ga je sprva imenoval za predstavnika Narodne vlade na Dunaju, a je moral na zahtevo Narodnega vijeća imenovanje preklicati. Ko se je izkazalo, da bi bil zaradi svojih diplomatskih izkušenj Schwegel navsezadnje le najbolj ustrezen, so ga ponovno imenovali za predstavnika.

Leta 1919 je bil tudi član jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu. Natančneje je bil znotraj delegacije zadolžen za splošne politične posle. Izprosil si je sprejem pri predsedniku Wilsonu. Na kratkem sestanku mu je najprej predstavil Slovence in zagovarjal pripadnost Blejskega kota Jugoslaviji. Istega leta je bil tudi član začasnega mednarodnega zastopstva za Trst.

**SLOVAN
POVSOD
BRATE IMA!**

Dr. Ivan Schwegel je bil novembra 1918 imenovan za zaupnika Narodnega vijeća SHS na Dunaju. Leta 1919 je bil član delegacije Kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu, bil pa je tudi v osebnem stiku s predsednikom Združenih držav Amerike Wilsonom. (NUK)

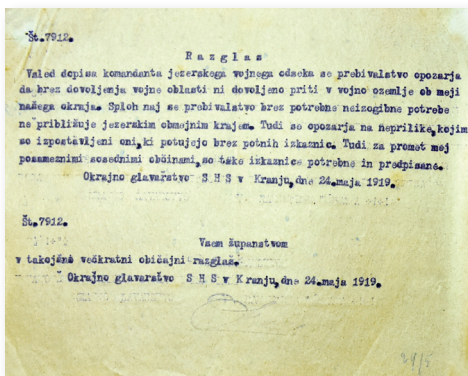
Grad Grimšče oziroma Vilsonija pri Bledu med obema vojnama. (Gorenjski muzej)

Njegova politična pot se je nadaljevala tudi kasneje, leta 1926 je bil v Washingtonu član jugoslovanske komisije za urejanje vojnih dolgov. Naslednje leto je bil kot edini, ki ni bil Hrvat, izvoljen za poslanca v Hrvaški republikanski kmečki stranki. Leta 1930 je postal minister brez listnice v Živkovičevi vladi, nato poslanik v Buenos Airesu. Napisal je več gospodarskih člankov. Objavljal je predvsem v tujih strokovnih revijah.

Po upokojitvi leta 1933 je živel na svojem posestvu Grimšče (tudi Grimščice) pri Bledu, ki ga je amerškemu predsedniku Wilsonu v čast preimenoval v Vilsonijo.

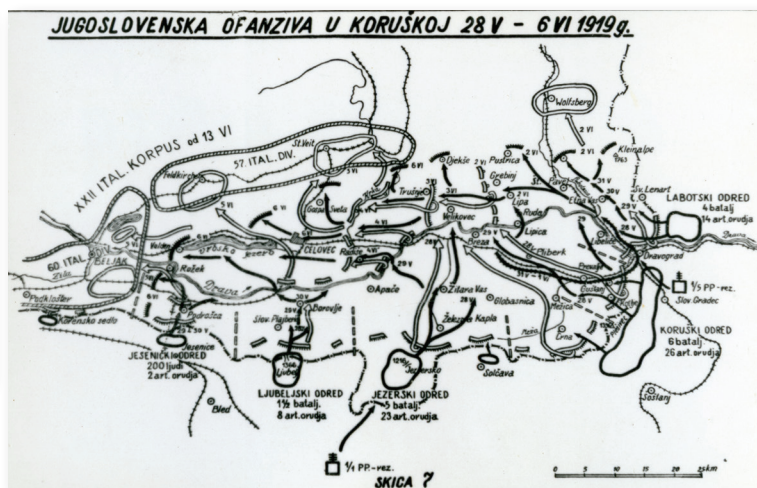
Slovenski poraz na Koroškem in oblikovanje meja Kraljevine SHS

46

Neposredno pred začetkom jugoslovanske ofenzive na Koroškem je okrajno glavarstvo v Kranju izdalo razglas, s katerim je prebivalcem prepovedalo približevanje obmejnim krajem na Jezerškem.

(SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1475).

Zemljevid jugoslovanske ofenzive na Koroškem od 28. maja do 6. junija 1919. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Pred slovensko ofenzivo na Koroškem so v Ljubljani kot v enem izmed poveljstev v Kraljevini SHS organizirali poveljstvo Dravske divizijske oblasti. Ta nova vojaška oblast je nadomestila nekdanje II. vojaško okrožje, ki je nastalo še v Državi SHS. V spopade na Koroškem se vojska Kraljevine SHS sicer ni vmešavala, toda neposredno pred aprilsko ofenzivo leta 1919 je v dogajanje na Koroškem vse bolj začel posegati srbski general Krsta Smiljanić, ki je postal poveljnik Dravske divizijske oblasti.

29. aprila 1919 so enote Dravske divizijske oblasti prekršile premirje in napadle na celotni demarkacijski črti od Dravograda do Področce. Ljubeljska skupina je sicer prodrla čez Dravo do Humberka, a se je osamljena morala vrniti z znatnimi izgubami. Slovenske enote so napadle pri karavanškem predoru, v omejenem obsegu so jim pomagali tudi srbski vojaki. 4. srbska četa je zasedla kolodvor v Področici in nato obtičala; 3. četa

ljubljskega pehotnega polka in alpska četa nista uspeli zavzeti Podgorja čez Suhi vrh in Šentjakoba – to je uspelo šele nadporočniku Maksu Peterlinu, ki je s četo ljubljanskega pehotnega polka 29. aprila prišel iz Ljubljane. Šentjakob so avstrijske enote zasedle že naslednji dan in zajet je bil tudi Peterlin. Napad, ki je bil poskus spremeniti potek mirovne konference, je bil pripravljen slabo in od vsega začetka obsojen na neuspeh. Slovenske enote niso mogle skleniti močne fronte, saj je bilo na fronti premalo vojaške sile, tudi morala slovenskih vojakov je bila slaba.

Prekršitev premirja so izrabile avstrijske enote in 2. maja z napadom na velikovško mostišče začele protinapad. Še istega dne so prebile obrambo na zahodu, razbile slovenske enote in zajele precejšnje število vojakov. Zavzele so tudi kolodvor v Področici in pri tem zajele poveljnika alpske čete Rudolfa Badjuro. 4. maja so avstrijske enote napadle karavanški predor

Poveljnik vseh enot vojske Kraljevine SHS v ofenzivi 28. maja 1919 je bil general Krsta Smiljanić. (Ilustrirani Slovenec, tedenska priloga Slovenca, 1. 12. 1928, št. 49, str. 387)

in najprej zavzele Gračenico in nato še Suhi vrh. Skozi predor in čez karavanške vrhove so se slovenske čete umaknile na Jesenice.

Pogajanja o premirju v Celovcu od 9. do 16. maja so bila neuspešna, zato se je Kraljevina SHS odločila z vojaškim posegom vzpostaviti stanje pred 29. aprilom 1919. Z mobilizacijo vojakov od letnikov 1890 do 1894, ki je bila v Dravski divizijski oblasti razglašena 3. maja, in z mobilizacijo letnikov od 1895 do 1899, ki je bila razglašena decembra 1918, so dopolnili enote, kot okrepitev pa je prispelo še sedem bataljonov pehote, topništvo in konjenica nekdanje srbske vojske. Napad enot vojske Kraljevine SHS (poveljnik vseh enot je bil general Smiljanić) se je začel 28. maja 1919 zjutraj.

Slovenski planinski polk na Suhem vrhu: kot popolnoma slovenska enota se je v prvi polovici leta 1919 bojeval na Koroškem. Junija 1920 je regent Aleksander v Ljubljani polku dodelil naziv »triglavski« in mu s tem izkazal posebno naklonjenost. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

Ljubljanska letalska stotnija je delovala na bojiščih zahodnega dela severne meje, od Grintovca do tromeje nad Ratečami. Letalci so v teh poletih nad Koroško opravljali izvidniške naloge, obstreljevali in bombardirali so cilje na bojiščih. Končanje bojev za severno mejo junija 1919 je prisililo letalce, da so končali s svojimi poleti in še istega leta v oktobru je bila letalska stotnija razpuščena. (Fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice)

BITI SLOVANSKE KRVI BODI SLOVANU PONOS!

Ustanovljenih je bilo pet odredov:

1. Labotski odred pod poveljstvom generala Maistra je bil sestavljen iz mariborskega in tržaškega pehotnega polka in je prodiral v smeri Dravograd – Šentpavel;
2. Koroški odred pod poveljstvom generalštabnega polkovnika Mariča je bil sestavljen iz slovenskega planinskega polka, celjskega in ljubljanskega pehotnega polka in je prodiral v smeri Guštanj – Črna – Pliberk – Velikovec – Gosposvetsko polje;
3. Jezerski odred pod poveljstvom polkovnika Milenkovića je bil sestavljen izključno iz srbskih vojakov in je prodiral v smeri Jezersko – Železna kaplja – Celovec;
4. Ljubeljski odred pod poveljstvom topniškega polkovnika Tripkovića je bil sestavljen iz enega bataljona ljubljanskega pehotnega polka in oddelka prostovoljcev in je prodiral v smeri Ljubelj – Borovlje – Celovec;
5. Jeseniški odred je ostal v pripravljenosti v Področji.

Prvi dan napada so enote Kraljevine SHS zasedle Dravograd in Področje ter prekoračile Karavanke med Področje in Jezerskim. V naslednjih dneh so jugoslovanske enote prodrle tako globoko, da se je avstrijska vojska umaknila na levi breg Drave na celotnem odseku od Dravograda do Apač. Avstrijsko poveljstvo je prosilo za premirje in dogovor o demarkacijski črti. Poveljstvo Dravske divizijske oblasti je ponudbo sicer sprejelo, toda napredovanja ni ustavilo. Labotski odred je 3. junija zasedel Velikovec, nato pa so jugoslovanske enote po umiku avstrijske vojske na zgornjo Koroško 6. junija zasedle Celovec in Gosposvetsko polje.

Premirje na Koroškem?

Pričetek pogajanj v Kranju.

Kranj, 4. junija. Danes so se začela v Kranju pogajanja za premirje na Koroškem. Kraljevino SHS zastopa četvorica delegatov, in sicer: podpredsednik deželne vlade za Slovenijo dr. Gregor Žerjav kot predsednik, general Rudolf Majster, podpolkovnik Miljutin Nedić in kapetan Gjorgje Glišić.

Nemškoavstrijsko republiko zastopa konzul Maks Hoffinger, kateremu so pridruženi podpolkovnik Sigmund Knaus, major Josef Hayer in ritmajster dr. Jakob Reinlein.

V imenu jugoslovanske delegacije je početkom seje pozdravil dr. Žerjav delegate, ki nam čimprej prinesejo v nesrečni, nam vsem tako dragi Korotan zaželjeni mir.

Po zahvali dr. Hoffingerja so pričele razprave, ki se bod jutri nadaljevala.

Kranj, 4. junija. (Izv. por.) Pogajanja med jugoslovanskimi in nemškoavstrijskimi delegati glede premirja na Koroškem se vrše v prostorih tukajšnje „Narodne čitalnice“. Kranjskemu občinstvu so zlasti v okom padli nemški delegati, ki so šetajoč po mestu s posebno pozornostjo smotрили izložbe prodajalen, polne belega kruha, slanine in prekaženega mesa. Zlasti zemljice so jim povšeči, katere dobe brez krt po 40 vin, in katerih v Nemški Avstriji že od leta 1915 niso videli. Zelo se pritožujejo nad slabimi življenjskimi razmerami v Nemški Avstriji.

Mirovna pogajanja po bojih za severno mejo na Koroškem so potekala v Kranju. (Jugoslavija,

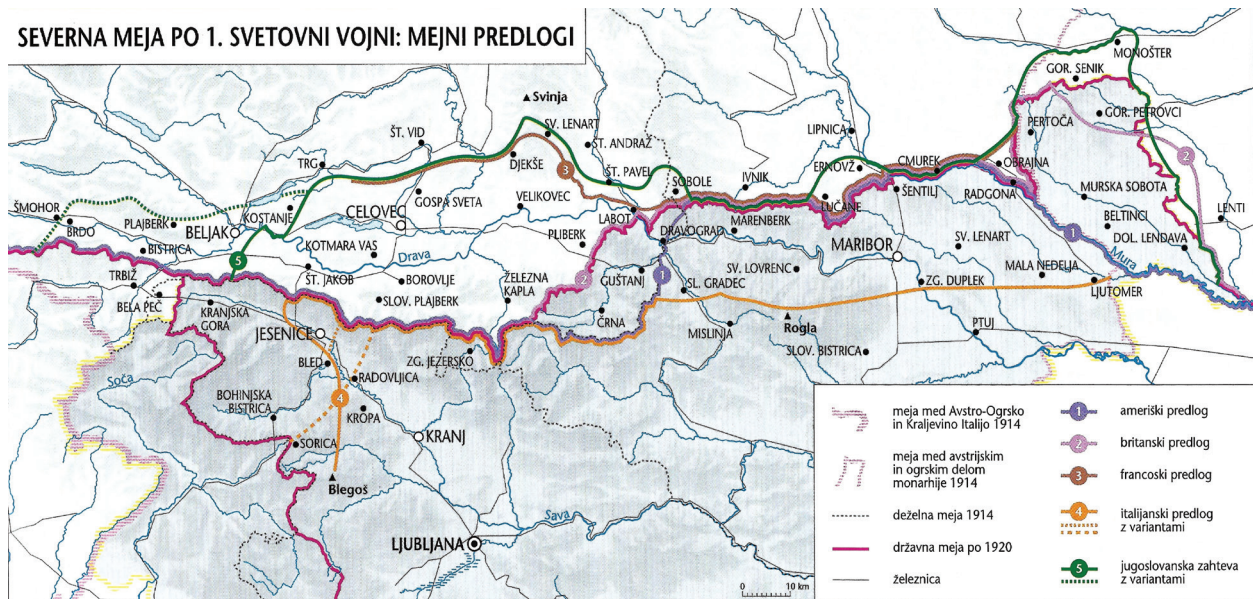
5. 6. 1919, št. 135, str. 3)

Rapalsko mejo med Italijo in Kraljevino SHS, ki je potekala od Peči nad Ratečami čez Triglav do Reke, so na terenu označili z mejnimi kamni. Razdelili so jo na 70 odsekov, na začetku vsakega pa je stal glavni mejni kamen, razglednica. (Hrani Gorenjski muzej)

Predlogi za določitev severne slovenske meje po prvi svetovni vojni. (Slovenski zgodovinski atlas, 2011, str. 169)

SEVERNA MEJA PO 1. SVETOVNI VOJNI: MEJNI PREDLOGI

Pogajanja o premirju, ki so od 4. do 6. junija 1919 potekala v Kranju, so postala nepotrebna, ker je mirovna konferenca že 12. maja 1919 sklenila, da bo plebiscit odločil, komu bo pripadla Koroška. 4. junija je svet štirih – predsednik ZDA Thomas Woodrow Wilson, premier Velike Britanije Lloyd George, predsednik Francije Georges Clemenceau in predsednik Italije Vittorio Emanuele Orlando – sklenil, da se plebiscitno ozemlje razdeli v cono A in B. 21. junija je bil kljub protestu delegacije Kraljevine SHS (v delegaciji sta bila tudi Gorenjca dr. Ivan Schwegel in ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič) sprejet predlog za izvedbo plebiscita v Celovški kotlini. Vojska Kraljevine SHS se je morala do 31. julija umakniti iz cone B glasovalnega ozemlja, območje pa je zasedla avstrijska vojska.

S senžermensko mirovno pogodbo, ki jo je 10. septembra 1919 podpisalo pet antantnih sil in dvanajst zavezniških držav, je Avstrija obdržala Ziljsko dolino in Beljak, Kraljevina SHS je od dežele Štajerske dobila južni del, od Koroške pa Mežiško dolino in občino Jezerško; Italija je dobila južno Tirolsko, Kanalsko dolino in koroško občino Bela Peč. Mednarodna razmejitevna komisija, ki je načrtala mejo med Kraljevino SHS in Republiko Avstrijo, je svoje delo končala 21. oktobra 1923. O usodi Koroške je odločil plebiscit leta 1920, medtem ko je mejo med Kraljevino SHS in Italijo določila mirovna pogodba, podpisana v Rapallu 12. novembra 1920. Rapalska pogodba je odstopala od meje, kakršno je določal londonski sporazum. Kraljevini SHS je prepuščala Dalmacijo (razen Zadra z okolico in otokov Cres, Lošinj, Lastovo, Palagruža ter še nekaj manjših otočkov), na severu pa je v škodo Slovencev prekoračila londonsko črto; Reka je postala samostojna država.

Prva slovenska znamka *verigar*

50

Na znamki za 20 vinarjev je motiv osvobodjenca, ki ga v ozadju obsevajo žarki vzhajajočega sonca v trenutku, ko raztrga verige suženjstva. Verigar simbolizira osvoboditev Slovencev izpod avstro-ogrskega jarma. (Hrani Gorenjski muzej)

29. oktobra 1918 so Slovenci, Hrvati in Srbi, ki so do tedaj živeli v okviru avstro-ogrške monarhije, pretrgali vse vezi z dotedanjo državo in razglasili Državo SHS. Sedež nove države je bil v Zagrebu, v Ljubljani, Zagrebu in Sarajevu pa so delovale pokrajinske vlade za Slovenijo, Hrvaško in Bosno. Vsaka pokrajinska vlada je izdala znamke za svojo deželo. Na Hrvaškem in v Bosni so večinoma pretiskali stare avstro-ogrške znamke, v Sloveniji pa so natisnili nove, originalne znamke. Te prve znamke so imele podobo osvobodjenca, ki je pretrgal okove, zaradi česar se jih je prijelo ime **verigarji**. Pozneje se je to ime prijelo za vse takratne slovenske izdaje.

Narodna vlada SHS v Ljubljani je 21. novembra 1918 izdala *Naredbo celokupne vlade o prehodni upravi v ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani*, ki je med drugim določala tudi, da se v Ljubljani ustanovi poštno in brzojavno ravnateljstvo. Ustanovitev ravnateljstva je bila odločilnega pomena za izdajo lastnih znamk, saj je Država SHS nujno potrebovala nove znamke z napisi v jezikih nove države, ki bi nadomestile stare avstro-ogrške znamke, ki jih je že začelo primanjkovati. Ravnateljstvo je takoj po odločitvi o izdaji originalnih znamk brez običajnega razpisa natečaja k sodelovanju povabilo akademskega slikarja Ivana Vavpotiča, ki je izdelal primerne skice oziroma osnutke zanje. Znamke je tiskala tiskarna Jožefa Blaznika v Ljubljani in že 3. januarja 1919 sta izšli prvi znamki z motivom *verigarja* za 10 in 20 vinarjev.

Znamke so bile tiskane v dveh tehnikah, v kamnotisku in knjigotisku. Kasneje sta znamke tiskali tudi Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani in tiskarna A. Reisser na Dunaju, obe večinoma v knjigotisku.

KRI JE RODILA SVOBODO!

V končni izvedbi je imela znamka z motivom *verigarja* dva formata: malega, na katerem je le gornji del telesa verigarja, in večjega, na katerem je verigar upodobljen v celoti.

Čeprav se je Država SHS 1. decembra 1918 s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, je na znamkah ostal napis Država SHS v latinici in cirilici; zamenjana je bila le oznaka valute – vinarjev v pare in kron v dinarje.

Kakšna je bila usoda prve slovenske znamke? 20. junija 1920 je bilo objavljeno, da po nalogu ministrstva Kraljevine SHS s 30. septembrom 1920 znamke v kronski in vinarski valuti izgubijo veljavo. Kljub veliki zalogram znamk se po 15. aprilu 1921 do tedaj veljavne znamke niso smele več prodajati. Ostanek znamk je bilo potrebno poslati v gospodarski urad v Beograd, še preden so 21. oktobra 1921 končali izdajanje novih dinarskih znamk. Vse znamke, ki so bile poslane v Beograd, so nato prodali neki filatelistični trgovini za dve tisočinki nominalne vrednosti. Zadnja objava o slovenskih izdajah znamk je bila 22. oktobra 1921, ko je Ministrstvo za pošto in brzojav odredilo, da se iz prometa takoj vzamejo znamke ljubljanske izdaje in naročijo nove, ki so pravkar izšle. Zaradi neurejenih razmer so se ljubljanske izdaje na poštinih dokumentih uporabljale še do sredine leta 1922.

V malem formatu so leta 1919 izšle znamke za 3, 5, 10 in 15 vinarjev, v velikem formatu pa so izšli *verigarji* za 20, 25, 30 in 40 vinarjev. (Hrani Gorenjski muzej)

Sprememba denarnega sistema: krona je na »umoru«

52

Razpad avstro-ogrške monarhije in nastanek nove države je pomenil spremembe tudi v denarnem sistemu. Skupaj z državo je razpadel valutni prostor avstro-ogrške krone.

V Beogradu je že prej delovala neodvisna centrala Privilegirana narodna banka Kraljevine Srbije, ki je izdajala svoje dinarske bankovce in njeno delovanje so začeli širiti tudi na nekdanja avstro-ogrška ozemlja. Ta čas sta bili v veljavi tako nova kot tudi stara valuta. Krone so sprva žigosali z žigi občin in davčnih uradov, da bi ugotovili, koliko bankovcev avstro-ogrške banke je v obtoku. Na carinskih, davčnih in občinskih uradih je bilo s štampiljko označenih za okoli 4,8 milijarde kron bankovcev. Drugo označevanje je potekalo z lepljenjem nalepk oziroma posebnih znamkic, saj so ugotovili, da se da žig ponarediti. A »so kmalu začeli na Dunaju in Budimpešti v velikih množinah izdelovati ponarejene kolke za tisočake ter spravljati iste v promet, kar je povzročilo narodu pri zamenjavi kolkovanih kron za kronsko-dinarske novčanice občutno škodo«.

Avstrijske in nežigosane krone so imele namreč nižjo vrednost, dokler je niso sploh povsem izgubile. Žigosani kronski bankovci so bili v obtoku samo v Državi SHS, kolkovanje je izvedla že Kraljevina SHS, kjer je na področju financ vladala popolna zmeda, saj so bile v obtoku velike količine različnega denarja. Nato so namesto označevanja uvedli kronsko-dinarske bankovce.

Določeno je bilo tudi razmerje med krono in dinarjem, ki je nekaj časa še nihalo, a se je leta 1920 ustalilo na 1:4. Tako je bilo do leta 1923, ko je dinar postal edina valuta.

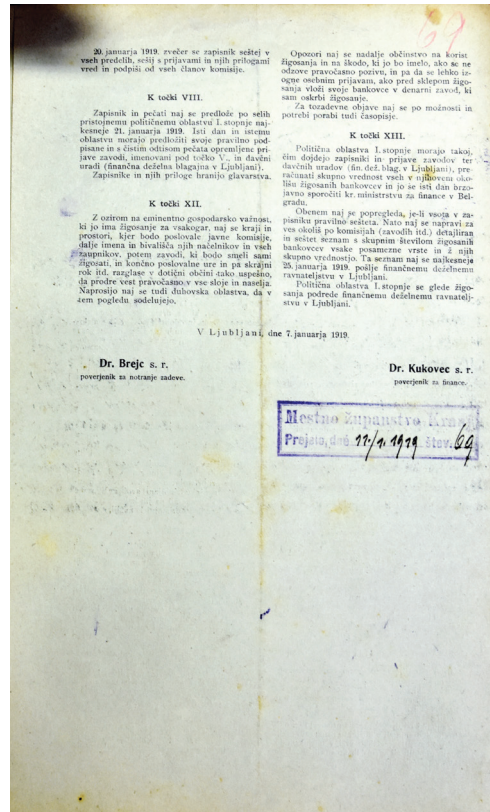
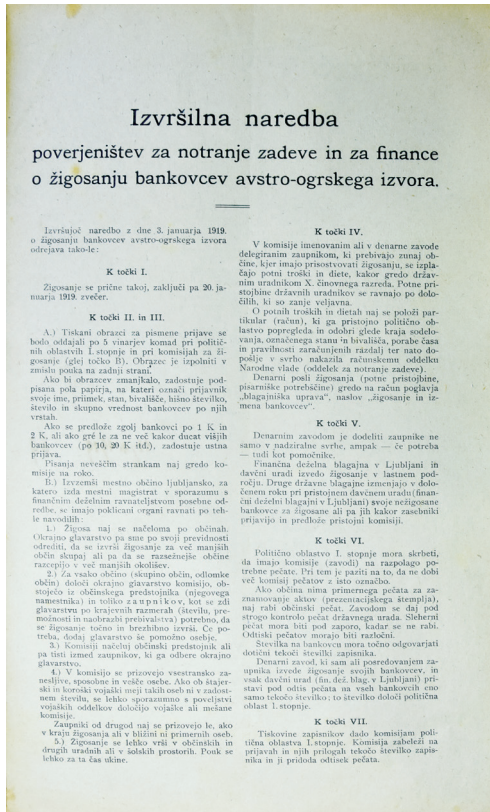
Žigosanje bankovcev.

Vlada je naročila, da se morajo stari avstro-ogrski bankovci te dni žigosati, t. j. stempljati. Žigosanje se vrši radi tega, da se dožene, koliko papirnatega denarja, ki ga je izdala avstro-ogrška banka, je v ozemlju jugoslovanske države in da se prepreči uvoz bankovcev iz Nemške Avstrije. Žigosanje se vrši do ponedeljka, dne 20. januarja zvečer. Bankovci, ki do tega časa ne bodo žigosani, ne bodo imeli prav nobene veljave. Radi tega mora vsakdo svoj papirnat denar te dni prinesiti na deželi k občinskemu uradu, kjer bodo posebne komisije žigosale bankovce. Po mestih in trgih pa bodo žigosanje izvrševali tudi denarni zavodi: posojilnice, hranilnice in banke. Kdor pa se hoče izogniti žigosanju bankovcev, pa naj denar enostavno naloži v posojilnici, hranilnici, na pošti, ali pri davkarji. Še enkrat povdarjamo: Ves papirnat denar kronske veljave, ki do ponedeljka, dne 20. januarja 1919 zvečer ne bo žigosan (stempljan), bo brez veljave. Naj torej nihče ne skriva bankovcev, temveč jih naj takoj nese h komisiji pri občini, ali pa jih v hranilnici ali banki zamenja za že stempljane bankovce. Poznejše jadikovanje ne bo nič pomagalo. Pri občinskih komisijah se mora za vsakega izpolniti posebna tiskovina, na katero se zapiše, koliko posameznih vrst bankovcev je prinesel za žigosanje. Posamezni izvod tiskovine stane 5 v. Povdarjamo, da žigosani bankovci ne izgubijo svoje veljave, temveč bo v bodoče edino z ožigosanimi bankovci mogoče plačevati davke in obresti ali pa nakupiti blago. Da torej naši ljudje ne bodo imeli škode, naj da vsakdo takoj svoje bankovce žigosati.

Žigosanje bankovcev. (Slovenski gospodar, 16. 1. 1919, št. 3, str. 2)

Skozi vsa leta prve vojne je naraščala količina papirnatih bankovcev v obtoku, do največjega porasta pa je prišlo jeseni leta 1918. Avstro-ogrška banka je na hitro začela z izplačevanjem vojnih obveznic. Že konec leta tiskarna bankovcev ni več mogla zagotoviti dovolj papirja, zato je banka začela izdajati »blagajniške zapise« oziroma kronske bone, ki so se vnovčili ob zamenjavo kron v dinarje. Nekatera mesta pa so s soglasjem banke tiskala svoj »krizni denar«.

ŽIVELE LAŠE PRESTOLICE BELGRAD, LJUBLJANA, ZAGREB!

Izvršilna naredba poverjeništev za notranje zadeve in za finance o žigosanju avstro-ogrškega izvora je bila objavljena šele 7. januarja 1919. Za pričetek žigosanja bankovcev je bil določen 7. januar 1919, za zaključek pa 20. januar 1919 zvečer. Po tem roku so bili lahko v obtoku le bankovci, ki so nosili ustrezen pečat poblaščenega organa. Prebivalci so bankovce lahko žigosali le v občini svojega bivališča. Zaradi zapletov z žigosanjem, medbančnim poslovanjem in dotokom bankovcev, ki so krožili na Koroškem, je bilo žigosanje podaljšano do 2. februarja 1919.

(SI_ZAL_KRA/0002, Občina Kranj, a. e. 1504)

Dnevnik Fanike Jugovic, 1917 in 1918**Gornjesavski muzej Jesenice**

Fond Delavskega gibanja, serija I, mape 1, 2 in 8

Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, 1918–1919**Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj**

ZAL, KRA 2, Občina Kranj

ZAL, KRA 102, Zbirka: Plakati Gorenjska, 1883–2008

ZAL, TRŽ 1, Občina Tržič

Župnišče v Kropi

Kronika župnije Kropa 1914–1919

Časopisi

Domovina, 1918 in 1919

Domoljub, 1918

Ilustrirani Slovenec, 1918 in 1928

Jugoslavija, 1918 in 1919

Kurent, 1918

Naprej, 1918 in 1919

Slovenec, 1918, 1919 in 1938

Slovenski gospodar, 1918 in 1921

Slovenski narod, 1918 in 1919

Svobodna mladina, 1928

Elektronski viri

Kronika župnije M. B. v Domžalah 1916–26. okt. 1918 (vir: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-14LTGKZA/?euapi=1&query=%27keywords%3dkronika+%c5%beupnije+dom%c5%beale%27&pageSize=25; datum vira: 10. 7. 2018>).

Kronika župnije M. B. v Domžalah 27. okt. 1918–1. feb. 1920 (vir: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QKUCINF-G/?euapi=1&query=%27keywords%3dkronika+%c5%beupnije+dom%c5%beale%27&pageSize=25; datum vira: 10. 7. 2018>).

Prosen, Marijan: Utrinki iz očetovih spominov na nekatere profesorje kranjske gimnazije v letih 1918–1926 (vir: <http://www.rad.sik.si/wp-content/uploads/2016/11/Utrinki-iz-o%C4%8Detovih-spominov.pdf; datum vira 10. 5. 2018>).

Spomenik Srbu, ki je zaslužen, da je Bled del Slovenije. (vir: <https://www.rtvsllo.si/moja-generacija/spomenik-srbu-ki-je-zasluzen-da-je-ble-del-slovenije/375942; datum vira 13.6. 2018>).

Adam, Lucijan. *Dr. Ivan Švegel in njegov čas (spomini)*. V: *Kronika*, letnik 44, 1996, str. 51–60.

Ajdič, Gustav; Jerin, Zoran: *Letalstvo in Slovenci. 2, Od prve do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Borec – Mladika, 1990.

Ajdič, Gustav: *Prve operacije v Državi SHS*. V: *Krila: revija letalcev in ljubiteljev letalstva*, leto 11, 1981, št. 2, str. 18–21; št. 3, str. 24–29.

Balkovec, Bojan: *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.

Bernik, Franc: *Zgodovina fare Domžale*. Domžale: samozaložba, 1923.

Bizjak, Matjaž: *Umik avstro-ogrske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918*. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik 43, 2003, št. 1, str. 25–37.

Budkovič, Tomaž: *Bohinj 1918–1941: življenje ob meji*. Bohinjska Bistrica: Društvo Mali vojni muzej, 2014.

Budna Kodrič, Nataša: *Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik, leto 1918*. V: *Loški razgledi*, letnik 45, 1998, str. 153–169.

Budna Kodrič, Nataša: *Italijanska zasedba Sorice I*. V: *Loški razgledi*, letnik 49, 2002, str. 113–142.

Budna Kodrič, Nataša: *Italijanska zasedba Sorice II*. V: *Loški razgledi*, letnik 50, 2003, str. 141–172.

Čop, Vitomir: *Slovenski kovanci in bankovci v 20. stoletju*. Ljubljana: samozaložba avtorja, 2015.

Jeglič, Anton Bonaventura: *Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2015.

Košnjek, Jože: *Koroška, njihova srčna stvar*. V: *Gorenjski glas*, leto 71, 16. 2. 2018, št. 14, str. 20.

Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič (reprint)*. Tržič: Zavod za kulturo in izobraževanje, 1994.

Krese, Srečko: *Žigosanje bankovcev na Slovenskem po prvi svetovni vojni*. V: *Numizmatični vestnik*, leto 21, 1993, št. 21, str. 532–535.

Krese, Srečko: *Kolkovanje bankovcev na Slovenskem po prvi svetovni vojni*. V: *Numizmatični vestnik*, leto 22, 1994, št. 22, str. 562–572.

Krlín, Jan: *Narodni svet v Ljubljani leta 1918, problematika oblikovanja novih državnih struktur na ozemlju današnje Slovenije v obdobju od oktobra do decembra 1918 in primerjava s podobnim razvojem v čeških deželah*. V: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva Slovenije*, letnik 29, 2006, št. 2, str. 341–352.

- Lavtižar, Josip: *Rateška kronika Josipa Lavtižarja*. Kranjska Gora: Župnijski urad, 1996.
- Leonhard, Jörn: *Die Büchse der Pandora*. München: C. H. Beck, 2014.
- Lipušček, Uroš: *Jeseniški trikotnik: vroča tema na mirovni konferenci v Parizu 1919*. V: *Kranjski zbornik*. Kranj: Mestna občina, 2015, str. 133–141.
- Mravlja, Mija: *Zapisniki občinskega odbora mesta Kranja leta 1919*. V: *Zbornik ob devetdesetletnici Arhiva*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1988, str. 149–175.
- Nečak, Dušan; Repe, Božo: *Prelom: 1914–1918: svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2005 (Zbirka Spekter; 7).
- Perovšek, Jurij: *Slovenska osamosvojitve v letu 1918: študija o slovenski državnosti v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov*. Ljubljana: Modrijan, 1998.
- Pleterski, Janko: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Prepeluh, Albin: *Pripombe k naši prevratni dobi: z zemljevidoma Koroške in Primorja ter s sliko A. Prepeluha*. Ljubljana: Založba Univerzitetne tiskarne J. Blasnika nasl., 1938.
- Primožič, France: *Letalstvo na Gorenjskem in Alpski letalski center Lesce-Bled*. Lesce: Alpski letalski center, 2008.
- Puhar, Alenka: *Slovenski avtoportret: 1918–1991*. Ljubljana: Nova revija, 1992.
- Rahten, Andrej: *Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci*. V: *Acta Histriae*, letnik 18, 2010, št. 3, str. 691–712.
- Ribnikar, Peter: *Naredba o prehodni upravi v Sloveniji iz leta 1918 in njen pomen za Slovenijo*. V: *Arhivi: glasilo Arhivskega društva Slovenije*, letnik 26, 2003, št. 1, str. 119–128.
- Rogelj, Monika: *Josip Pogačnik (1866–1932), politik in gospodarstvenik iz Podnarta*. V: *Vigenjc: glasilo Kovaškega muzeja v Kropi*, leto 14, 2014, str. 133–138.
- Rudolf Badjura – življenje in delo (ur. Matjaž Geršič, Drago Perko). Ljubljana: Založba ZRC, 2014 (Geografija Slovenije; 29).
- Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželni vlad za Slovenijo: 1918–1921 (ur. Vladimir Kološa). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998–2002.
- Slovenci v desetletju 1918–1928: zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine (ur. Josip Mal). Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Slovenci v očeh Imperija: priročniki britanskih diplomatov na pariški mirovni konferenci leta 1919. Mengeš: Ustanova Center za evropsko prihodnost, 2007.
- Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla (ur. Nataša Urbanc). Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 2000.
- Slovenska kronika XX. stoletja. Knj. 1: 1900–1941 (ur. Marjan Drnovšek, Drago Bajt). Ljubljana: Nova revija, 1997.
- Slovenska novejšja zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992, 1. zvezek (ur. Jasna Fischer ... [et al.]). Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšjo zgodovino, 2005.
- Slovenski zgodovinski atlas (ur. Drago Bajt, Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918–1919 (ur. Janko Kuster). Maribor: Klub koroških Slovencev: Sklad Prežihovega Voranca; V Ljubljani: Zveza prostovoljcev-borcev za severno slovensko mejo 1918–1919, 1979.
- Šefman, Karel: *Leto osemnajsto v gornjesavski dolini*. V: *TV-15: časopis borcev Narodnoosvobodilne vojne Slovenije*, leto 3, 12. 1. 1965, št. 2, str. 3; 26. 1. 1965, št. 3, str. 3; 9. 2. 1965, št. 4, str. 3; 23. 2. 1965, str. 3.
- Ude, Lojze: *Boj za severno slovensko mejo: 1918–1919*. Maribor: Obzorja, 1977.
- Ude, Lojze: *Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/1919*. V: *Jeklo in ljudje: jeseniški zbornik*. Jesenice: Skupščina občine Jesenice, 1969, str. 115–186.
- Ude, Lojze: *Jeseniški trikot*. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 33, 1979, št. 3, str. 435–441.
- Več kot tisoč let: kronika župnije sv. Jurija Stara Loka (ur. Alojzij Pavel Florjančič). Ljubljana: Salve, 2005.
- Žontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*. V Ljubljani: Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.
- Žorž, Grega: *Italijanska zasedba slovenskih krajev v novembru 1918*. V: *Zgodovinski časopis*, letnik 70, 2016, št. 3-4, str. 364–380.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.452)"1918"(083.824)

POŠTRAK, Anja

Proč z Avstrijo! : 33 dni Države SHS / [avtorici besedil Anja Poštrak, Barbara Kalan ; uvodno besedilo Jože Dežman ; fotografije Gorenjski muzej ... et al.]. - Kranj : Gorenjski muzej, 2018

ISBN 978-961-6478-97-7

1. Gl. stv. nasl. 2. Kalan, Barbara, 7.6.1976-
296662016